

Trávníček, František

Typy nominálních vět

In: Trávníček, František. *Neslovesné věty v češtině. Díl II, Věty nominální*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1931, pp. [6]-74

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118773>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Typy nominálních vět.

1. Zvolací věty.

a) Nominativní.

2. 1. Jde o věty, které označuje ZUBATÝ II, 239 jako »výkřiky při spatření čehosi neočekávaného, nás mocně nějakým způsobem vzrušujícího« a osvětluje těmito dvěma příklady: *orel!* — *orel!* (u Třebízského) = »výkřik dívky při náhlém spatření orla«; *Bára** — *i vítám tě, holka* (u Raise) = »zvolání nemocného otce při návštěvě dceřině«. Slovo »výkřik« je třeba nezřídka chápati ve smyslu poněkud přeneseném, jako výraz vyslovený bez zřetelné povahy zvolací, ale citové, náladové**; na př. *chudák otec!* (viz dále v § 3). Ve všech případech jde o vyjádření představy, která nás dojíhá, vzrušuje, s kterou se právě obíráme.

2. Zvolací věty mívají nejčastěji nominativ příslušného jména a proto je můžeme nazývatí větami nominativními.

Shledáváme je velmi často v dnešní mluvě lidové i spisovné. Zpozoruje-li některé z hrajících si dětí matku, kterou očekávají, zvolá: *maminka!* Někdo ze společnosti jdoucí po silnici vykřikne: *automobil!* Podíváme se z okna a v překvapení zvoláme *sníh!* Nebo:

* Je to skutečný nominativ, nikoli v platnosti vokativní; srovn. dále sub 4 a v § 4i.

** Skutečný výkřik se odlišuje od klidné výslovnosti zesílením hlasu a tónem, intonací záležející v tom, že jsou tónové intervaly mezi slabikami větší než v klidné výslovnosti. Tak na př. 1. slabika *o-* připomenutého *orel!* se vyslovuje vyšším tónem a 2. slabika *-rel* nižším tónem než v oznamovací větě *orel je pták*. Lze to znázorniti takto: *orel!* = ... , *orel (je pták)* = ...
Při výslovnosti jen citové, náladové, hlas nezesilujeme, ale zůstávají ony větší tónové intervaly. Rozdíl mezi výslovností náladovou a nenáladovou je dobře patrný, když srovnáme na př. zvolání *ubohý otec!* (= »jak je otec ubohý!«) a *ubohý otec* jako nadpis nějakého článku nebo povídky.

mami, *drátář!*; co mu dat? Slavkovs.; *děcka, honem, bóřka!* tamt.; Brok, *slepíčka!* tamt.; nebyl Mach hrubě pěkný: *černé, kudrnaté vlasiska lézly mu zpopod hučáňa (= klobouka) do očí...*, ohnutý orlí nos hodně vyčúháť z chuděj tváře..., *ale ty oči!* Vlk Kramp. 21; —

Jeden stín vyběhl rychle ze vrátěk, druhý vykřikl: Ježíš Marjá! *Tatínek!* Mužík, Paprsky 209; »pohleďte, *čluny*«, zvolal náhle Jiří Šusta Ciz. 71; *Franta*, hleďme Čapek-Chod Sp. III, 24; jeho srdce bylo asi také tak hubené jako on sám, *ale zato žaludek!* t. 20; vstala z křesla, upíala zrak ke dveřím a vykřikla: *Mladý pán!* Stašek SebrSp. IV, 267; *Baron Krušina!* Na dvě míle do kola jinak se na něj nedoptáš Šmilovský Sp Výpr. V, 157; *ty oči!* Byl v nich neklid... Mahen Dobrodr. 79; *Tahle podzimní nálada!* Znalci říkají, že... Stašek Sp. V, 170; *To slovo!* (smrt). I nyní... vtírá se Čech VybrSp. III, 258; maminko, *první růže!* Baar SebrSp. XIII, 8; *Rozsobáš!* zaškaredil sa Turák Vajanský SobrD. IV, 93; poniektoré (děti) vyhíky: *Dúha!* Gregorová Kytka 31; *I Ferka!* vykřikla pani Kuarková Kukučín SobrSp. XIII, 55; Mócik sa zobudil pozde. *Deň, slnce!* Gregor-Tajovský Sp. V, 19.

Někdy bývá při nominativě interjekce, citová nebo deiktická: *hele, automobil!* Us.; *jejéj, sníh!* t.; *aha, regrúti!* Slavkovs.; *Jozefko, aha, stréček Lojza* t. Tato interjekce je od původu samostatná věta interjekční a tuto funkci ještě dnes zpravidla zachovává: *hele, automobil!* = »hle, podívejte se...«; *jejéj, sníh* = »podívejte se...« nebo »to je divné, to je překvapení...«. O významu těchto interjekcí viz v I.

3. V jazyce starším se zvolací věty vyskytají často, a to zpravidla s interjekcemi, zejména s deiktickými *nalí, ano, to!* a j. Na př.: *á, kacíř, odřezanec!* RokycKl. 283^b (Gebauer Slovn. I, 4); *aj to! člověk!* PassKl. 79^{a2}. Protože je pro ně charakteristické spojení s interjekcemi a protože jsou velmi hojné, uvedu je všechny jako zvláštní skupinu (§ 6). S nimi se shodují i některé věty novočes.

4. Větná platnost uváděných jmen je zřejmá z jejich významu; na př. *orel, orel!* v dokladě z Třebízského znamená »orel letí« nebo »tamhle je orel«; Raisovo *Bára!* má smysl asi »hele, Bára« nebo »Bára je tu«, »Bára přišla« atpod.; *mamínka!* = »maminka už jde, je tady« apod.; *automobil!* = »automobil jede, utecte, vyhněte!«; Mahenovo *ty oči!* = »ty oči byly divné, zajímavé« atd.

Mluvící osoba jmenováním někoho nebo něčeho vyjadřuje svůj pocit při spatření nebo jiném vnímání oné osoby, věci, vyjadřuje svůj soud o ní anebo na ni někoho upozorňuje. Tento význam bývá někdy znova a zřetelně vyjádřen následující nebo předcházející slovesnou větou. Tak to, co chtěl vyjádřiti Vajanského Turák, když zvolal *rossobás*, je zřejmé z věty *zaškaredil sa*. Šustův Jiří chtěl zvoláním *čluny!* vyjádřiti nejen své překvapení, nýbrž na ně také upozorniti, jak svědčí *pohledte*. Atpod.

3. 1. Jiné zvolací věty nominativní jsou v případech, jež následují:

král přijde, aš se celej zimou zaklepal; *taková zima!*, jen ho to projelo Kubín Záp. 4; *taková ryba jako klacan*, co mohlo bejt peňez! t. 394; *jakej pak strach*, povídá Tonda t. 306; *jaki pak strachy**, jemnospane, alá do toho t. 4; sedlák... pustil se do něj, ať mu dá koňe nebo peňize; ale kde pak, nedostal nič; *jaki pak soudy!* t. 37; ráno aňi nauštávání nepospěchali; *jaki pak vstávání!* t. 3; *jaki s ni kejkle*, hnedlinko ji (rybu) rozpárali t. 4; no, *jaki pak křiky*, dyž nechceš, nechceš t. 10; e vo to, *jaká starost* t. 175; počkejte braši, *jaki pak hátky*, nechte všeho t. 16; *ale nevidáno!*, ešte to štěstí**, že spal t. 12; *štěstí*, že se nezabil Hors.; já je (čerty) prej vyplatim Kubín Záp. 30; von vostal koukat, *ale marná sláva*, holka byla pryč t. 28; přijde domu a pouďá žeňe: *konec nouze!* Kubín Klads. II, 163; *bestijné čas!*; copak bude každé deň přšet? Slavkovs.; *zatracená zema!*; jož tu něňi mužná haňi vedržet Hors.; *Chudák!* Už je po něm Hysly. To je prasa!... *Vzácný kus!* Kašík 114; *a jaky strach*, šak še vo švece lem nežťacime SlovensPohľ. XIX, 430 (ze Spiše); —

chudáci sedláci, byla to rána Nováková SebrSp. VIII³, 214; *hle, jaká krása!* Čech VybrSp. IX, 238; *nu, jaká pomoc*, zůstanu ležet t. III, 250; Oženil pryč se záhy, ovdověl... a má děti jako kuzelek. *Něštětí, něštětí u takovjch lidí!* t. III, 7; *Jaký div!* Byl synem bohatého měšťana... t. III, 79; Bože, *to parno!* Sezima Sp. I³, 94; dvakrát ofoukne stůl, aby se prachem neumounil — *ale žádný strach*, že by se zamazal Herrmann SebrSp. XXII³, 14; můžete

* K těmto a k podobným dalším větám s *jaký* viz § 113.

** O významu neutra *to* viz v I § 534.

si myslit, *ta radost doma!* t. IV^{4,5}, 229; přece není do toho Brna tak daleko a *takové záhadné poměry!* NŘ. VII, 48; *a teď takový obrat!* Kdo by si to byl o něm pomyslí! Šimáček SebrSp. IX, 218; *Ještě štěstí,* že jsem si uschoval několik tisíc ve zlatě Stašek Sp. XVII, 9; V té chvíli strojník zakašlal, žena přiskočila k loži, aby mu podala pít. *Ubožák!* Šimáček SebrSp. V, 168; Povídala už, že se utopí... *Holka hříšná!* Rais SebrSp. VIII⁶, 304; Ale co tu slibů, přísah u těch děvčat... *Blázinkové!* Němcová Sp. V, 150; sotva dořekl, pronikl mu k sluchu zoufalý výkřik: *Mrtev... mrtev!* Stašek Sp. XVII, 77; víte, *Wagner!* pomlaskl Svobodová Sp. VIII³, 22; postavil si koš na sedadlo a odplivl si: *Psi život!* Baar SebrSp. XII, 243; zjevila se za vozem Kristýnka na koni, *ale jaká změna!* t. I⁶, 89; V tom za ním hlas úžasu. Obrátil se. *Babička* Jirásek SebrSp. XL, 126; —

Striga! Chytila ma ako potkana do pasce Timrava ChudRod. 45; Haha! *Aká myšlienka* t. 4; *Nelútostivý lotor!* Rád som ho mal ako brata t. 12; ale on nemá (peníze)...; dost zle, *hlupák!* t. 13; *Ukrutná!* Nehľadí ani na seba, len nech ma zmorí t. 35; *zázračná masť!*, hovorili si ľudia Gregor-Tajovský Sp. IV, 148; *kj to čert?!* Veď ma idú so všetkým prevrátiť t. 125; ako sa tešil a *teraz oči plné slz* Gregorová Pokor L'ud. 67; *Aj, aj...* *Drevanská krv* Vajanský SobrD. IV, 318; —

(staročes.) *kaká vůle milosrdná | i kaká mysl ovšem tvrdná...*, že...! AlxM. 46—47; *ó kaká nepravost, tak těžký hriech,* dobrotu boží pro zlost hříecha potratiti Štít. ř. 218^{a2}; *ó divná pokora tohoto člověka a veliké znamenie svatosti!* JeronMus. 54^a; když již takový mrhák v dluhy zajde..., budou říci: *dobré nebožátko!* Šach. 307^{b1}; *ach přehrozná věc bez jména, auwech protivná proměna!* Hrad. 33^b; *ach mé zdravie!* t. 38^b; *ó má šťastná duše milá,* | jenž... moci bude ihned jíti | v hrob mého pána t. 39^a; *nešťastný ten den,* v kterýž sem se narodil! GestaBř. 133^a.

Tyto nominativní věty zvolací se aspoň z části odlišují od vět v § 2. Ony věty jsou podmětové, t. j. kdybychom je vyjádřili nejčastějším větným typem, slovesným, bylo by jméno podmětem; na př. *orel!* = orel letí atpod. Význam »orel letí« není původní (§ 31), nýbrž vznikl až vlivem slovesných vět vyjadřujících vedle představy podmětu i představu přísudku, tedy složenou představu.

Věty typu *orel!*, *maminka!* vyjadřovaly původně a vyjadřují často ještě dnes jedinou představu, neanalyzovanou a jsou to tedy nejen jazykově, nýbrž i psychologicky věty jednočlenné. Věty uváděné zde sub 1 jsou nebo mohou bývat nezářidka přísudkové, dvojčlenné; na př. *striga!* = je to striga; *chudáci sedláci!* = ti sedláci jsou chudáci; t. j. v slovesném útvaru by byla celá nominální věta nebo její část přísudkovým jménem, doplňkem. Tu tedy jde o představu analyzovanou na dvě části, na podmět a na přísudek*. Často nelze dobře rozlišovat podmětový typ od přísudkového. Tak na př. *chudáci sedláci!* může mít i smysl podmětové věty »ti chudáci sedláci zkusí« nebo pod.

Kromě toho bývá mezi větami typu *orel!* a *chudáci sedláci!* rozdíl významový; na př. *jakí pak vstávání!* znamená »proč by byli vstávali« nebo pod.; *jaký div!* = »nelze se diviti« atpod. Smysl prvního typu bývá jiný, jak jsme viděli.

Všechny významy, jež lze předpokládati u našich vět typu *chudáci sedláci!*, jsou zřetelným svěděním o jejich větné povaze.

2. Ke zvolacím větám nominativním náleží i tyto:

rány bóží, snad nám neutek! Kubín Záp. 41; rybník před níma náramnej, *rány bóží*, jakoby mu konce nebylo t. 3; *rany boske*, to vam bylo nadělení M.-laš.; *rány krista pána*, to je prej chlapu Kubín Záp. 100; *ale houby*, sním ešte jabko Kubín Klads. I, 61; *i houby s voctem!* jenom mi je (raubíře) vokaš Kubín Záp. 96; *nebesa*, byl by to tak dar... Sezima Sp. I³, 119; *nebesa!* totě polivčička! Šmilovský SpVýpr. IV, 31; atpod.

Tyto výrazy ztrácejí konkrétní význam a nabývají smyslu interjekčního, vyjadřují silné citové vzrušení mluvící osoby, t. j. stávají se sekundárními interjekcemi; srovn. IŠ 77. Tak na př. *rány bóží* (, snad nám neutek!) znamená asi »ach, och, snad neutekl«; *rány krista pána* (, to je prej chlapu!) = »jé, o je...«.

Zároveň tato jména nezářidka přestávají býti plnými větami, protože následující věty, zpravidla slovesné, vyjadřují plně, zřetelně to, oč mluvící osobě jde. Tak se tyto nominální věty stávají jen jakýmsi citovým úvodem k slovesným větám, dávají jim zřetelný

* Tyto dva typy nominálních vět znám z přednášek ZUBATÉHO.

citový ráz, jak jsme to viděli při primárních interjekcích: *ach, to bolí!* atpod.; srovn. v I§13,15.

Interjekční povahu má i zvolání *chyba lávky!*, jež znamenalo původně »nedostatek lávky« anebo, jak vykládá ZUBATÝ ve Sborníku Filol. VI, 118, »chybí lávka, není lávka«; zachovalo si však větnou platnost; na př.: Lidé mysleli, že se všecko zabaví... *Ale chyba lávky!* Němcová Sp. V, 476 »ale kdepak!«

b) Vokativní.

4. 1. Sem náleží jednak skutečné vokativy, jednak nominativy zastupující vokativ, mající stejný význam jako vokativ. V obojích případech se mluvící osoba přímo obrací k jiné osobě nebo napodobením podle osob i k věci, oslovuje osobu nebo věc. Tím se vokativ odlišuje od nominativu, jenž osobu nebo věc jen jmenuje*. Tedy na př. nominativem *orel!* jmenujeme to, co nás vzrušuje nebo nač chceme upozorniti (= »orel letí; hle, orel« atp., srovn. v § 24), vokativem *maminko!* pak matku oslovujeme, t. j. dožadujeme se její pozornosti nebo ji vzbuzujeme.

Původně měl vokativ beze vší pochyby veskrze větnou platnost a zachoval si ji z veliké části do dneška. Zvolá-li nemocné dítě *maminko!*, znamená to asi »maminko, pojd' sem, ke mně« nebo »maminko, mně je zle« apod. Uslyší-li hoch brouzdající se v kaluži matčino *Jeníčku!*, ví, že to znamená »Jeníčku, nedělej to, to nesmíš atp.«. Zavolám-li na známého, který jde přede mnou, *Václave!*, má to asi takový význam jako slovesná věta »počkej, neutíkej« apod. Máchův »Máj« se končí takto: Je pozdní večer..., hrdliččín zve ku lásce hlas: *Hynku, Viléme, Jarmilo!* V těchto třech vokativích, t. j. vokativních větách, je zhuštěně vyjádřen obsah celé básně. Nebo v staročes. Ezopu 86^a rozkazuje vlk svému synovi Benediktulovi, aby jej zbudil, »když se dobytek na pole požene«. A dále se čte: když vlk spal, zavolal na něj Benediktulus... řka: *pane, pane!* Tento vokativ znamená »pane, vstávej!«.

V těchto dokladech jde o vokativ jmen křestních a příbuzenských a jmen formálního významu (*pane!*). Zřetelněji než u nich proniká větná platnost u jmen jiného významu; na př.: *Za pood-*

* Tak vykládával ZUBATÝ ve čteních.

hrnutou portierou střetla se s pohledem bratrovým... *Zuřivko!*, pronesl tiše Sezima Sp. III³, 203; vokativ zde znamená »jsi ty zuřivka!«. Nebo: Teraz, keď sa Zlatica vydáva, volá ňa už veda? *Nevďačník!* (= -ku!) Timrava ChudRod. 8 = »jsi ty nevďečník!«. A dobře proniká větná platnost všech vokativů s atributem; na př.: *Ó slepoto lidská!* Slunce, měsíc... tak povolní jsou... Komenský Truchl. II, 149 = »ó ljak jsou lidé slepí!«; *Ó blahoslavená a vinšovaná hodná hojnosti!* Jak šťastni jsou, kteříž... t. Labyr. XLI (316) = »jak je hojnost blahoslavená...!«. Strojník Kratochvíl polehával... Chůze jeho byla den ode dne vleklejší... *Ubohá ženo, ubohé děti!* Šimáček SebrSp. V, 167; v té plachetce vypadala žena jako zosobněná bída... *Ubohá ženo!* Čapek-Chod Sp. III, 52; Keď mi Boh pomôže, ani minútu vás nenechám v tomto smradľavom hniezde. *Chudák otec!* (= chudáku otče = »jak jsi ubohý, otče!«) Vajanský SobrD. IV, 66.

2. Velmi často však vokativ ztrácí plnou větnou platnost, a to tehdy, když je za ním, někdy před ním, nová věta, nominální nebo nejčastěji slovesná, na př.: *Jeniku, sem!*; *Václave, počkej!*; *dej mi jíst, maminko!* Tu nominální nebo slovesná věta vyjadřuje to, oč mluvící osobě jde, a vokativem jen na to upozorňuje osobu, k níž mluví. Vokativ souvisí velmi úzce s následující větou, ale bývá od ní oddělen přestávkou, jež je zbytkem jeho bývalé plné větné platnosti. Není to tedy taková část věty jako podmět nebo přísudek, nýbrž samostatná část věty; srovn. v § 48, 49.

Několik příkladů z dnešních nářečí, ze spisovných jazyků a ze staré češtiny:

milá ženo, peníze sou pomalu ty tam Kubín Záp. 6; *babičko*, já sem tam nebyla t. 29; pust mňa *Honzo*, víckrát sem nepudu t. 30; *chlape hloupej*, ešte ti vokazuju nebe a ty si zvolíš housle! t. 31; *kampa, kamaráďi?* Kubín Klads. I, 18; *kličku*, s pytle ven! t. 29; i vítám Ťe, *Antoňine tambore* t. 12; — *mami*, drátař, co mu dat? Slavkovs.; *děcka*, honem, bórka t.; *Brok*, slepička!, alá, chycu (= -c ju) t.; ach, *děta milé*, už sem jakási darebňi Kašík 109; *a ty pecúch*, to boų inakší chlap ako ty! D.-or; —

maminko, první ráže! Baar SebrSp. XIII, 8; *Evičko*, dnešní noviny, *pravil...* Stašek Sp. XVII, 26; *Bláhová!* Sto dychtivých rukou by se vztáhlo po takovém daru »ty bláhová!« Sezima Sp. I³,

119; Hja, *bráček*, boj život »boj je život!« Kukučín, *Črty z ciest I*, 161; s bohom, *mamička!* do videnia, *tata* t. 71; *Ty hlúpa!* Črievce dones, črievce! Timrava ChudRod. 28; *eh, baby*, pre vás by všetko mohlo zahynúť Gregor-Tajovský Sp. IV, 27; *Apolienka, dievka moja*, pomôž mi Gregorová PokorL'ud. 9; *Ružena*, čo myslíte? Timrava ChudRod. 67; —

div, *človeče*, kak se trudiš AlxV. 1857; *ach sväte*, kak si obľudný! t. 1937; *čbáne*, ké se modlíš! Hrad. 131^a; *jázt špileji, milý pane* t. 131^b; *kovári*, vy znamenajte! t. 132^a; *ó Maria*, rúces vstala t. 33^b; *liška*, co to neseš? t. 130^b; ach bědaž mně, *dcero* Ezop 29^b; *mistré*, jsem ti dvorný holomek Mast. 7; *Rubine*, to ti vše jáz rád dám t. 15; poslúchajte, *dobří ľudie* t. 35; *milé panie*, sēm vítajte t. 319; tys mi, *otče svatý*, prikázat, abych šel a mlčať Otc. B. 38^b; co radiš k tomu, *milý bratře?* t. 46^b; *otče*, kde jsi nynie? t. 86^b; *milý*, pověz mi, kto jsi Gesta Bř. 39^b; *pane*, pán muój jest rozum t. 49^b; *é tatíku*, pověz nám o každém o tom! ŠtitBud. 28; slyš, *neštěstie!* Tkadl. 9^a; mlč, *Tkadlečku!* t.; nu tu máš, *poutniče milý*, ten svět Komenský Labyr. V (197); *vidíš, můj milý človeče*, jak rozkošný jest ten svět t. V (198); *ach přemizerní, bidní, nešťastní lidé*, toto-liž jest vaše poslední sláva t. XXXVI (297).

I tu proniká někdy plná větná platnost. Baarovo *maminko* (*první rúže!*) znamená »podívejte se, maminko!«; Kukučínovo *ty hlúpa!* znamená »jaká ty jsi hloupá!« atpod. Po této stránce se tyto vokativy shodují s nominativními větami, které jsme poznali v § 31.

Při některých vokativech (nominativech) bývají interjekce: *ach sväte!* atp., srovn. výše. Jsou to od původu samostatné věty interjekční, vyjadřující nějaký cit (žal, podivení atp.) mluvící osoby, ale kleslé v interjekční náladovou částici (viz I § 16). V jazyce starším tu bývá často *ó* a *é* (tam. ě. 3). Srovn. ještě zde v § 51.

3. Některé vokativy ztrácejí často konkrétní význam jako nominativy (§ 3a) a nabývají interjekčního smyslu; co se týče větné platnosti, dílem ji zachovávají, dílem jsou samostatnými nebo normálními částmi vět následujících nebo předcházejících (§ 49a). Na př.:

šest stovek, *bóže*, to by byla najednou pomoc! KubínZáp. 10; *bóže*, copak fčil? Kašík 149; on byl desi tam, *ale bože*, z Vlachovic t. 104; *bože, bože*, na tu starost je to zlé t. 150; potem přišel

handleř, *ale bože*, zotkuř pak un to byl M.-laš.; *ja, milé bože*, to bych já špatně pochodila Slavkovs.; *pane bože, zaz uřmí* (= už řmí) t.; *pane bože*, tu je trápení Hors.; enom, *kristepane*, ať to neso krópy! Slavkovs.; ten vykřik: *ježiš marja jozefe!* a vostal mrtvej Hošek Uk. 84; *ježiš marja*, co ťe to napadá? KubínKlads. I, 44; *panenko marija*, copak já mám o fšeckím vědet? Slavkovs.; *maťičko boží*, jak ťi lidí tamožó žit! t.; *umučená hodínko!*, dyď by to aňi deset chlapu nedokázalo KubínZáp. 176; ráno se de poďivat a *pánečku!* zlatí ryby skákaly ve voďe jako vsteklí t. 62; *pane*, to je zli Veselský 12; —

Hrome, takhle ne! Mužík, Paprsky 209; *můj bože*, co je vám? Stašek Sp. VI, 35; *oh holečku*, to byly časy! Němcová Sp. V, 344; ach, *ty umučená hodino*, kdyby to tetka slyšela t. 528; *Bože můj*, ako je niekomu dobre na svete Gregorová PokorL'ud. 11; *bože*, donesteže už toho Števa s tej vojančiny! Timrava ChudRod. 31.

O interjekčním smysle těchto vokativů a vokativních výrazů lze mluvit proto, že ztratily konkrétní význam a mají jen smysl citový, náladový. Tak na př. vokativem *bože* se mluvící osoba neobrací k Bohu, nýbrž zpravidla vyjadřuje totéž, co interjekce *ach*, *och*: *pane bože*, to je trápení! = *ach...!* Původní, konkrétní a tedy nikoli interjekční význam se pozoruje v případech, jako: *bože, bože!*, rač spieše umořití | a toho vraha zbavití Baw. 112^b. Tento význam proniká arcíř někdy i v příkladech shora uváděných.

O některých jiných případech sem hledících srovn. v I § 77.

e) Genitivní, dativní, akusativní a předložkové.

5. 1. Genitivy zvolací, většinou ve větné funkci, tedy genitivní věty zvolací, vyskytají se častěji v starším jazyce, zpravidla po interjekcích a nezřídka vedle jiných vět zvolacích; na př.:

ach mé zdravie (= nomin.), *mé jednosti!* Hrad. 38^b; *aj viery muše statečného!* Šach. 304^b₁; *á dne*, neb bliz jest den boží! Ol. Joel 1, 15 (Gebauer Slovn. I, 3); *i většího blázna!*; prosil za lehčejší břemeno a sám sobě najtěžší zvoluje Ezop 4^b; *milostivějšího krále!* z r. 1489 (Gebauer HistMl. IV, 331)*; *awé většího zlého!*, jděte, pohleďte na

* GEBAUER pokládá tento doklad i zvolání typu *kyho vyra!* za akusativní.

ňej Ezop 7^b; *avech nám otce takého!* Hrad. 22^b; *ó bidnějšího lékařství!* Komenský Truchl. I, 100; *ó nestydatosti!* t. II, 156; *ó ukrutnějšího vězenti!* t. Labyr. VIII, 3 (207); *ach, ukrutnějšíž této poroby!* t. VIII, 6 (209); *ach, jakého tu běhání!* t. X, 4 (221).

Sem patří také tento příklad: *viz oné nové sprostnosti!* Baw. 64^a. Genitiv se tu zdá závislý na *viz*; pak by to byl arciť genit. předmětný. Tomu však odporuje to faktum, že se *viděti* nepojí s genit. a že zde má *viz* interjekční význam »hle«. Je tedy *oné nové sprostnosti* zvolací genit., vlastně genitivní věta, vedle interjekční věty *viz*. K tomu ukazuje i ta okolnost, že bývá genit. i bez interjekce; sr. shora (i) *většího blázna!* Původně byla za *viz* pausa a snad se držela stále: *viz, oné...!* Genitiv je tu jako po interjekcích *ach, awé, á* a *ó*. Vznikl pak bez pochyby z nominativu, jak vykládal ZUBATÝ ve čteních; srovn. v § 7s. V původní podobě se *viz, ona nová sprostnost!* shodovalo s případy typu *toť, člověk!* »ejhle, člověk«, o nichž *viz* v § 6. A podobně bývalo i *ach, má jednost!*, jako je *ach, mé zdraví!*, bývalo *á den!* atpod. Na pohled se tedy zdá, jakoby byly genitivy *mé jednosti, dne* atd. závislé na interjekci. Je to právě tak, jako když z *na, kniha!* vzniklo *na knihu!*, v němž se zdá akus. závislý od původu na interjekci *na*. Tu arciť nabyla interjekce slovesné povahy (»vezmi si«), takže je vznik akusativu *knihu* docela jasný (I § 9i); proč vznikl zvolací genitiv místo nominativu, není tak zřetelné.

Zvolací genitivy jsou asi také v případech typu *běda mně tebe!* (§ 7s).

V novém jazyce se vyskytují zvolací věty genitivní s konkrétním významem dosti zřídka; na př.:

a jak to svážež, *toho pláče!* Kubín Záp. 39; *A té hanby!* Neni-li to pro Skalku ostuda! Jirásek SebrSp. XL³, 231; *Toho lesku všude a barev nejrozmanitějších!* t. VII³, 154; jaký to rámus, *jakého to zvuku od božího rána!* Němcová Sp. V, 222.

A řídké jsou i genitivy interjekční povahy, jako: *kyho výra*!* — pomyslím si — co to má být? Klicpera Sp. I, 31;

* Čekáme *kého*; *kyho* je buď lidová podoba, vzniklá úžením z *kého* a proniklá do jazyka spisovného, — nebo mechanický novotvar k nomin. *ky*. Při archaistické povaze zájmena *ky* není tato druhá možnost nijak vyloučena.

kyho đasa! Kašík 63; *kyho vrabľa!* Loriš 50; *i kyliho šlaka**, japak ti mám vosedlat kohouta! Kubín Záp. 81; *kyliho sakramenta*, takovej smrat t. 35; *kata*, jaká pak služba Rais SebrSp. IX¹⁴, 10; *kata, kata* — stoleček tu máte ještě po Vobořilovi t. 13; v nářečí středobečevs. se vyskytá *kata* (*kata-kata, kata-ť*), *čérta, šmaka* Kašík 82, 83 (srovn. ještě v § 30_s).

Zvolací genitivы se v novém jazyce vyskytají vedle nominativů, jež mívají neutrum *to* nebo zájmeno *ten*: *jakého to zvuku!* || *jaký to rámus!* (srovn. výše); za *tě hanby!* (t.) lze říci *ta hanba!*; podobně za *toho pláče!* lze položit *ten pláč!* Neutrum *to* bývá často při zájmeně *jaký*: *jaký to rámus!* (viz shora); *jaký to šum!*; *jaký to shon!* atpod. Neutrum *to* je od původu deiktické: *jaký to shon*: znamenalo původně »hle, podívejte se, jaký shon!«. Srovn. podobné věty tázací typu *kdo to, co to?* (I § 48_s).

Deiktické *to* (*toť*) vyjadřuje neziřidka intenzitu jevu, děje, veliké množství toho, co je v představě mluvící osoby: *to je strom!* »to je vysoký, mohutný strom«; *to je shon!* »...veliký shon« atpod.; srovn. I § 44_i. V starší, nominální podobě zněly tyto věty *to(ť) shon!* A tu se snad místo nominativu ujal genitiv *toho shonu!* na vyjádření onoho pojetí mnohosti, množství, tedy genitiv partitivní, snad analogií podle výrazů *mnoho shonu, mnoho radosti, dosti křiku* a j., majících též význam. Tento genitiv zůstává i tehdy, když se bývalá nominální věta *toť nářek!*** změnila v slovesnou: *to bylo nářku!* Us.; *to bylo nářkuho hořeň!* Kubín Záp. 184; *to bylo tumu!* t. 171 atpod. Tu neutrum *to* zůstalo, ale při nominální podobě se změnilo v genitiv jako jméno: *to nářku!* > *toho nářku!* Jde o změnu neshodného *to* ve shodné *ten*, o níž viz v I § 53_a.

Onen partitivní genitiv shledáváme i v případech nemajících zvolací povahu, nýbrž vypravovací: *tejko všude křiku*, po celim zámku *samej křik* Kubín Záp. 29. Ale z toho, že je *tejko* (<*tejd-ko*) od původu deiktická interjekce, plyne, že jde i v našem případě o větu zvolací, jež však tento ráz ztratila. Nominativ *samej křik*, mající

* Podoba *kyliho* vznikla asi nějakou obměnou z *kyho*, pochopitelnou ve výraze povahy interjekční.

** Původně je to souvětí, skládající se z věty interjekční *toť* »hle« a z věty nominální. Časem *toť* splynulo se jménem.

tyž význam jako genitiv *tejko vsude křiku*, ukazuje, jak genit. souvisí těsně s nominativem.

Není nemožné, že podle zvolacího genitivu povahy partitivní (*toho nářku!*) vznikly i některé jiné zvolací genitivы, kde nejde o pojetí mnohosti, jako *kýho výra, đasa!* a j.

V dokladě *kylího đasa to tu řve!*« (Kubín Záp. 2) je zvolací gen. *kylího đasa* podmětem slovesné věty = *ky đas to tu řve!*«. Ztratil tedy původní větnou platnost, splýnul s větou, s níž původně tvořil souvětí, a má platnost nominativní. Podobně splývá s následující větou gen. *kata* v nářečí císařovském, ale není podmětem, nýbrž jen citovou částicí: *pojedeš na trh? — kata pojedu, dež mam chromi koňe!* Malovaný II, 346.

2. Zvolací dativy, od původu dativní zvolací věty, vyskytují se dosti zřídka, někdy vedle genitivu; na př.:

ach mně smutněj!, kam mi jíti? Hrad. 38^a; *ach mně, přenešťastněj ženě!* t. 39^b; *račte mně as (= aspoň) tělo dáti | mého synáčka milého, | auvech mně!*, již umrlého, | přětěžce umrtveného t. 60^b; *auvé mně*, dcerko milá Otc. G XX^a (Smetánka ve vyd. Otc. B 484); *avech nám otcě takého!* Hrad. 22^b.

Smyslem se rovnají tyto dativy nominativům nebo vokativům: *ach mně smutněj = ach já smutná; ach tobě smutnému = ach ty smutný*. Snad vznikly napodobením podle zvolání typu *běda mi*, kde jde snad od původu o dat. possessivní (§ 7^a). Někdy je snad dativ místo nominativu jiného původu. Tak na př. v příkladě *ach mně smutněj, kam mi jíti?* (Hrad.) Původní nominativní věta *ach já smutná* ztratila plnou větnou platnost a začala se chápati za samostatnou část následující věty, s níž původně tvořila souvětí. Tak podle dativu *mi* (v *kam mi jíti*) vzniklo *ach mně smutněj*. Srovn. na př.: *peníze, těch já mám dost > peněz, těch já mám dost* (§ 55).

3. Zvolací věta akusativní se vyskytá ojedinele: *ale cakramenckou duši*, povídá si Květ, to je má žena Kubín Záp. 100; *mu dušu* Kašík 13. Snad je to sekundární útvar vzniklý z předložkového; srovn. *na mou duši*, je to on! Us. (sub 4). Bartoš uvádí v D. II, 286 ze Zábřezska *keró mrcho!* *kyho kozla!* *

* ZUBATÝ (LF. XLIII, 493) vykládá, že je zvolací akus. od původu nominativ, který se změnil podle tvaru předmětu ve větě slovesné

4. Předložkové akusativy zvolací shledáváme častěji, ale jde většinou jen o ustálené případy. Na př.:

pro boha, co to děláš? Us.; *pro bůh!* Us. spisovný; *pro krista pána*, to je trápení Us.; *na mou duši*, je to on! Us.; *ach pro boha!*, ach co pravíš? Erben, Svateb. košile; *ach, pro milý bůh*, nedejž takovým myšlením sobě na srdce vstupovati Komenský Truhl. I, 98; *pro krístáčka*, že tam něgde vles! Kubín Záp. 85; *i pro rany boske*, co vam neuzdru! Čep 34; *pre Boha!* Jano že umrel?! Gregorová PokorL'ud. 33; *Pre Kristove rany!* Ňaničko mŏj, čože to urobili s vami? Jégé, Šangala 4; *koukne a na mou pravdu*, vona krásná princezna tam u vokna Kubín Záp. 18. Srovn. ještě v I § 77c.

Také tyto výrazy ztrácejí zpravidla konkrétní význam a nabývají interjekční povahy, vyjadřující citové vzrušení mluvící osoby; na př. *pro boha!* = »ach« atpod. Vlivem interjekčního významu se mění původní podoba našich jmen: *pro krista* > *pro krístáčka* (sr. výše); *pro krinda pána*... (viz I § 77s).

V staročes. Tkadl. jsou v plném významě zvolací akusativy s předložkou *na*, vedle nichž bývá nominativ, a to v platnosti vokativní:

ach na násilé, *ach na tě*, ukrutný a vrúci shladiteli všech zemí! rukopis M 1; *ach na tě*, *zlé neštěstie!* t. || *aj, ty zlé neštěstie!* t.; *ach na tě a vždy ach!* S 5^a; *ach na tě a vždy běda na tě!* t. 5^b; *ach na tě*, *neštěstie!* t. || *ej neštěstie!* t., *ach neštěstie!* 6^a.

Není snadné říci, jak vznikly všechny tyto zvolací předložkové akusativy. Akusativy *na mou duši*, *na mou pravdu*, *na mou věru*, *na mou čest* a j. souvisí beze vší pochyby se slovesnými větami majícími slovesa *bráti* a *praviti*, jež shledáváme v starším jazyce; na př.:

beru to na mí vieru Hrad. 84^b (Gebauer Slov. II, 433); *na mí pravdu to беру* Otc. 80^b (t.); *berťa to na své kmetstvo* Rožmb. 142 (t.); *pravě to na vši vieru* Alx V. 1087 (t.).

Tu je předložkový akusativ docela jasný, protože vyplývá z gramatické konstrukce; a podle něho snad vznikl i akusativ typu *na mou věru*, tedy v nominálních útvarech, kde bychom čekali nominativ. Je dobře možné, že tento nominální typ vznikl vůbec

ze slovesného typu shora uvedeného elipsou slovesa; pak by šlo o sekundární nominální věty (§ 27r).

5. Zajímavé zvolací věty uvádí z laštiny Vašica 4; na př.: *o hrúze boži* (= hrúza boží), to nebylo k posluhaňu!; *o hrozny m člověku!* (= to je hrozný člověk!); *na o lakomcu takovim!*; *na o lídech!*; *na o hrúze*, žádný by to nevěřil!

Podle Vašici jsou to lokály s předložkou *o*, někdy ještě zdůrazněné citoslovcem *na*. Snad by bylo možné, že předložkové lokály nabyly významu, který se obyčejně vyjadřuje vokativem nebo nominativem: *o hrúze boži* = *o hrúzo (boží)!*; *na o lídech* = *o lidé!* atp. Musili bychom však tuším předpokládati, že nejsou původní, nýbrž že vznikly v slovesných větách, jejichž konstrukce žádala lokál s předložkou *o*, na př.: *poslechněte o hrúze!* Nominální vokativní útvary *o hrúze!* atp. by byly vznikly elipsou slovesa anebo napodobením oněch slovesných vět, jak je to podobno pravdě při výrazích typu *na mou duši* (viz v č. 4).

Mně se zdá, že *o* není od původu předložka, nýbrž interjekce *ó*, které se v laštině jako jiné vokály časem zkrátilo, a že vedle ní býval vokativ nebo nominativ, jak je pravidlem po celou dobu historickou; na př. *ó hrúza*, *ó lidé* atp. Někdy se tu vyskytalo i *na*, jehož původní význam je deiktický = »hle, podívej se, podívejte se« (srovn. I § 17s, 71): *na, ó hrúza!* Takováto spojení byla arcí původně zvolací souvětí skládající se ze tří vět, ze dvou interjekčních a z jedné nominální: *na, ó, hrúza* = »hle, ó, hrúza!« Interjekce *na* i *ó* ztratily větnou povahu a staly se jen interjekčními, náladovými částicemi, jako *ach*, *och*... v případech typu *ach běda!* (I § 16). Z jazyka staršího víme (tam. č. 3), že se *ó* spojovalo s vokativem velmi často a že se stalo bezvýznamnou částicí, kterou lze vynechati (*ó bože!* || *bože!*...) V tomto stadiu a po zkrácení mohlo se *o* začíti chápati jako předložka a proto se vokativ nebo nominativ nahradil lokálem: *o hrúza* > *o hrúze!* atpod. Pojetí interjekce *o* jako předložky vzniklo asi v těch případech, kde byl vokativ stejný s lokálem, jako *ale o boběcku!* (Vašica 4). Mohlo se toto pojetí vyvinouti také jinde, jen proto, že se *ó* po ztrátě délky shodovalo s předložkou *o* a že se mu jazyk snažil přidělití nový význam, když ztratilo původní význam. To jsme pozorovali při interjekcích často; na př. když se stalo *to*, *toť* adverbium (= zde, tam, onehdy..., I § 47).

Pak by byly případy typu *o boběčku* jen podporovaly ono nové pojetí, protože mu tvarově vyhovovaly.

2. Deiktické věty.

6. 1. Jde o věty typu *toť člověk!*, totiž o nominativní nominální věty s deiktickými interjekcemi *nali, ano, toť* atd., nebo s *an, ana...* vzniklým z *ano*. Jejich původní význam byl »hle, člověk!«, jak je patrné z toho, co víme o deiktických interjekcích; srovn. v I § 17, 21 a, 42, 60, 61, 64 sl. V jazyce starším bývá po těchto cito-slovích velmi často nominální věta; proč, vyložil ZUBATÝ v II, 236—237: »užívání silně deiktických slov... *ono, ano...* předpokládá..., že předmět nebo děj, na který se ukazuje, vzbuzuje v mluvícím jisté vzrušení«, za něhož se mluvící osoba vyjadřuje zpravidla primitivním způsobem, totiž větou nominální, nikoli slovesnou. Podle deiktických interjekcí nazývám takové nominální věty deiktickými. Pro náladovou povahu patří nejbliže k větám zvolacím.

Vyskytují se pak deiktické nominální věty dvojí. Jednak věty uvedeného typu *toť člověk!*, od původu jednočlenné, podmětové, jimiž mluvící osoba jmenuje představu ji zajímaví, vzrušující. Jsou to v podstatě tytéž věty jako *orel!*, *automobil!*, o nichž byla řeč v § 31. Interjekce byla vedle nich původně samostatnou větou a upozorňovala posluchače na osobu nebo na věc, jež vzrušila mluvící osobu. Po této stránce lze s větami *toť, člověk!* srovnávat typ *Václave, automobil!*, kde je upozornění vyjádřeno vokativem osoby. A lze s nimi srovnávat případy, kde je místo deiktické interjekce finitní sloveso, imperativ: *pohleďte, čluny!*; *Franto, hleďte!* (§ 28). Nominální věty se drží i tehdy, když interjekce ztratily původní význam deiktický a nabyly různých významů sekundárních, jak jsem vykládal v I. Tak na př. *toť člověk* znamená nám dnes »to, co vidíš, je člověk« (I § 48). V tomto pojetí chápeme bývalou nominální větu podmětovou *člověk* za přísudkovou: *to [je] člověk*; srovn. v § 31.

Jednak se po deiktických interjekcích vyskytují nominální věty od původu přísudkové, jež má na mysli Zubatý l. c.; na př.: *užřel, ano nebesa otevřena* Pass. 454. Také tyto nominální věty se

v jazyce starším drží velmi často, ač interjekce ztratily původní svůj smysl a nabyly různých nových významů, jak víme z I.

Deiktické nominální věty nejsou tedy významem stejné a náležely by do různých kapitol; pro starý jazyk jsou však velmi charakteristickou jednotnou kategorií po té stránce, že se vyskytají po deiktických interjekcích. Řadu jsem jich uvedl v I, avšak při různých výkladech, a proto je zde z částí seberu a rozmnožím jinými:

když mniechom, by mělo lépe býti..., *nalit to hoře* Mand. A 217^b₁; čekali smy světla, *nalit tmy* Pror. Is. 5, 9; (Mucius) přijde s púšťe k té bratří, ješto bieše ustavil, *nalit jeden velmi nemocen* Otc. B 25^a; smútiv se velmi a pláčě k téj odivě jidech, *nalit beránek tento přetichý mezi vlky lítými* JeronMus. 55^a; šel sem přes pole lénieho, *nalit vše porostlo kopřivami** Štit. ř. 96^a₁; počechu se ohlédati, hrad právě opatrovati (= prohlížeti), *nalit rozliční domove, zlatem psaní pokojové* Baw. 101^b; tepruv se na to oddachu, *nalit (hrad) tak lstivě učiněn a v tvrdosti usazen* t. 103^b;

pakliť pojme (vdova) muže, an má děti a ona druhé, všem hyběti, *anoť kramol, anoť lopot, anoť závist i svárové* ŠtitE. 84; patřiti budem na zemi, *anoť tmy smutka* Pror. Is. 5, 30; (hospodář) vzhléde, *ano dlúzi rozi* Baw. 60^b; *ano nelze* i domu bez základu udělati Štit. uč. 8^a₁; když... svatý Václav v noci, *ano snieh a led veliký*, ... k kostelu bos jdieše PassKl. 211^b₂; *ano, dobré*, Gesta Kl. 94; *naleze, ano tak*, jakož onen nemocný pravieše Otc. B 99^b; *vida to, ano zlé*** Baw. 14^a; *uzřevše, ano telecé maso*, přieliš se tomu divili Gesta Bř. 24^b; *uzřel, ano nebesa oterřena* Pass. 454; *uzřel, ano prostřed královstvie nebeského trón* PassNitr. 1^b; *uzře, ano krev červená krásná na oplatce jako rosa krásná* PulkLit. 125^b; *protož vy tehda, křestěné, ano vás tak málo*, Římu se protivíte PassKl. 205^b₁; *nalezli, ano město nepřátely obleženo* t. 230^b₁; *světští také často k sobě krásně mluvie, jakoby spolu pokoj měli, ano v srdci nepokoj hrozný* Štit. uč. 73^b₁; (hříšníci) *poběhnú k horám*..., *ano se jim těžko k súdu ukázati* Štit. ř. 70^a₂; *proč mentíš, ano puo řeči znáti, ež mentíš* PassKl. 192^a₂; ukazují, jakoby se veselili, *ano v srdci*

* Smysl je asi: »hle vše porostlé kopřivami«, nikoli »porostlo« ve smyslu verbi finiti (ZUBATÝ I, 220). I verbum finitum *porostlo* je od původu nominální útvar; srovn. v § 461.

** V Lorišově vydání *zlie*; tedy adverbium *zle*? Srovn. v § 431.

někaká nechut Štít. ř. 120^{b2}; všel, ano zavřény dvěře, k apoštolóm t. 183^{a2}; uznamental, ano od krále špeh před domem Šach. 303^{b1}; uzřěl, ano na hrobě... veršik vyryt PassKl. 266^{a2}; nalezl... list mezi kamením, an dvěma stříbrnýma pečetma zapečetěn t. 151^{a1}; vzěch jej na své lóno, ano plné krve, ... ústa studená, ruce tak zkřenulé, že... Brig. 13^{a1}; však jsem šel vesele na múky, ano i hlava má všěcka krvavá od koruny t. 13^{a2}; vidiechu, ano plno krve tu, kdež stál muój syn t. 12^{a1}; uzře, ano pomoci třeba Baw. 203^a; uzří, ano moře za ním Gesta Bř. 66^b; ano nelíbo, nemílo, hněvá se Rokyc PostMus. 11^a; ano jim krev zbitých na sudliciech, nužse k oltári k tělu božímu ChelčPař. 157^a; – uzří ořech, an pěkný, utrhne Štít. ř. 86^{a1}; když jeho brzo zazřechu, an tak črn a odrán Pass. zl. Mus. 1^{a1}; a již v tvú tvář hlédaji, ana zbita, zeplvána, ztryzdňována PassKl. 81^{a1}; uzřěvše je, ani zdrávi a veselí t. 52^{a2}; vidáme často pány, ani pokornějšíe postavy než vládyky Štít. uč. 91^{a2} *;

toti člověk, jenžto... ŽWittb. 51, 9; toť člověk, jenž... ŽPod. t.; toť člověk obzerce a opilec vína Mat. 32^a; toť tobě znamenie PassKl. 194^{a2}; toť Alžběta, tvá rodička, tať jest počala syna EvZimm. 2^a (Luk. 1, 36); toť máté má a bratříe moji t. 9^b (20); jiný pletl se mu v to; tožl svády, rvacky a pračky Komenský Labyr. VII (202); ne práce to, rozkoš t. VIII (206);

ženo, aj toť syn tvój PassKl. 81^{a1}; aj toť syn tvój Kliment t. 117^{b1}; aj toť beránek buoží, ješto všeho světa hříechy snímá t. 83^{b1}; zavola Pilát na vešken lid a řka: aj toť člověk t. 79^{a2}; aj toť již blízko smutek JeronMus. 35^a; aj toť milý otec můj t. 37^a; aj to ti, ješto se měkce odievají Mat. 170^b; aj toť děvka boží, staň mi se podlé slova tvého EvOl. 208^b; aj toť matka má Ben. Mat. 12, 48; ale což toto sa ukrutnost, s člověkem jako s hovadem zacházeti? Komenský Labyr. XIV (243); hle toť matka má Norimb. Mat. 12, 49, Melantr. t.;

aj člověk, jenž... ŽKap. 51, 9; aj člověk, kterýž... Ben. t.; aj služebnicě buožie EvBen. 54 (Luk. 1, 38); aj dvě dělátké moji, z těch jedno vezmi sobě GestaBř. 132^b; aj matka má, Br. Mat. 12, 49; vejdem a aj, tu jich množství, kteří... Komenský Labyr. XI, 9 (234); na plac učených vyjdeme; a aj svády, různice, rvacky, shon. mezi nimi t. X, 6 (224);

* Řadu nominálních vět s *ano*, *an* uvádí ZUBATÝ II, 236.

ova v hrobě nic jiného, jedno to rucho jeho Hrob Boží 178—179; *ova máte má a bratérie moji* EvBen. 81; *seova robotnicé božie* Ev-Seitst. 139^b (Luk. 1, 37);

tu slyšeti dusot koni Komenský Labyr. XX (264).

Sem náleží arciť i případy, kde je deixe vyjádřena finitním slovesem, imperativem nebo interjekcí z něho vzniklou; na př.:

aj zři, člověk EvZimn. 22^b (50); *aj zři, miesto*, kdežto sú položili jej t. 23^b (52); *vizte miesto*, kdež... EvPr. 444 (Mar. 16, 6); *hle, hle, neřád!* Komenský Labyr. XIX (257).

2. V novém jazyce je deiktických vět nominálních méně než v jazyce starším, takže nejsou tak charakteristickou kategorií; proto jsem je podle jejich dnešního významu z části uváděl již dříve, anebo je uvedu později v jiných kapitolách. Příčina dnešního stavu je hlavně setření deiktického významu slov *ano, toť* atd. nebo zánik těchto slov vůbec, jako *nali, ova* a j., zkrátka nový způsob vyjadřování. Z bývalého bohatství deiktických nominálních vět se zachovaly jen některé ustálené případy; tak zejména dialektické věty s *ono, on*:

hledaj uš štrnáct dní *a vono nic* Kubín Klads. I, 12;

myslél sem, že je to modřák *a vono zatím tag velké hřip* Slavkovs.; já sem si povdala, gdo na to doroste *a vono ty* t.; my sme si povdali, co nám na ty véca choď *a vono kocór* t.; slyším pořácosi (= pořád cosi) cupy cupy *a von to zatím ježek* t.; idu se tam poďivat *a ono tam vidly* Gregor.

Dále sem náleží případy s *to, toto, toť, tož* od původu deiktickým, anebo podobné případy bez něho. Na př.: *toť obraz člověka* Čech VybrSp. IX, 239; *podivná to radost*, slyšeti první skřivančí píseň Mrštík Pohád. 189; *jaký to rámus!* Němcová Sp. V, 222; *jaké to blaho pro kantora!* Mahen Dobrodr. 29; *jaký to vznešený žert!* Klicpera Sp. I, 34; *továrna, dělník, toť přece něco zhola jiného* (než venkov) Šimáček SebrSp. V, 1; *jakého to zvuku od božihó rána!* (§ 51); *kdo to?, co to?* (I § 48₂); *nic to, to nic* *to nic není* Bartoš Slovn. 236; *jag vylezu ven, tož furd zima a zima* Hysly; *dyš sa tý saňe s kopca rozeženú, tož kolig razů ai nešťestí nejaké* Kašík 107; *hľupe matky to syn* Loriš 86; *ale zmuda člověk, co o tych našich horach píše* t. 88; *dám ti kúsok slaňiny, ale pristará* (= velmi

stará) *toto slaňina* D.-or.; von ňezna, *co to strach* Broch Cot. 41; *to ňepravda* Czambel Reč 290; *to ňepravda, to lem sen* t. 210*.

Podobné jsou nominální věty s *teď*, rovněž od původu deiktickým, s *aj* a *tu*. Na př.: *Ta holka se vykoupala, leze z vody a teť šaty pryč* Kubín Záp. 22; *tejko* (<*tejď-ko*<*teť-ko*) *všude křiku, po celim zámku samej křik* t. 29; *a teť najednou šude samej sedlák* t. Klads. I, 14; — *Aj, aj...* *Drevanská krv* Vajanský SobrD. IV, 318; — (voják) *fajfku mňel neustále f papule, aš jednou smrt a čert tu* Kubín Záp. 31.

Lze sem řaditi případy, kde je deixe vyjádřena jednak finitním slovesem, imperativem nebo jiným tvarem, jednak sekundární interjekcí *hle* a *hele* (I § 74a): *pohlēdie, cluny!* (§ 2a); *Franta, hleďme!* (t.); *kamkoli pohlēdneš, černá skála a bor* Stašek Sp. VI, 21; *hele, maminka!* Us. čes.; *ejhle, adventu již na krátku* Erben, Štědrý den I; *hle, jaká krása* (§ 3a); *Ejhle zápasníka!* prohodil... Sezima Sp. III^a, 151; *hja, braček, boj život* Kukučín, Črty z ciest I, 161 *boj je život*; *hle, toť pohyb, život* Sova Sp. IV, 267 (= *hle* a *toť*).

3. Náleží sem beze vší pochyby hojně nominální věty po slovesích videndi:

vidí, pán, zrouna takoví tři zvířata za ním Kubín Záp. 86; *Filipek kouká, holka pryč* t. 3; *Váša videl, ňákej svatej muš*, tak pomaličku se přišachtal blíš t. 5; *tady vidí, náramnej vůl* t. 16; *vidí, von celej pryč* t. 23; *přidou tam, koukaj, nigde žádněj* t. 12; *koukaj dál, tady dvě postele rozestlaní* t. 12; *teť vidí, zámek pryč, jeho žena pryč* t. 325 atd.; *teť vidí, tule zas dveře inam* Kubín Klads. II, 79; *vidal, jaká slíčnosť jejího tela* t. 23; *videli...* u silnice vohínek... *a žádněj u toho* Hošek Uk. 64; *podívu se, kluč ve dveřach, jizba pilna čmudu* M.-laš.; *dež ve jedete, já decky hledim, že stařec k Vitásek* Malovaný I, 40; *vizcl, že mu ruka žimna* Broch Cot. 42; — *kamkoli pohlēdneš, černá skála a bor* Stašek Sp. VI, 21.

V jazyce starším bývá v takovýchto větách velmi často *nali*, *ano* (I § 18), ale někdy rovněž věty bez interjekce; na př.: *svatá Mandaléna uzřela dva anděly, jeden v hlavách a druhý v nohách* Krist. 108^a; *jakž brzo s lodie na zemi vzešli, tak nalešli živé uhlé*

* K tázacím větám s *to* srovn. ještě § 113.

a na uhlí ryba položena a podle toho chléb t. 110^b (Hujer v LF. XLVIII, 244 pozn.). Srovn. ještě v § 62.

4. Od těchto vět typu *vidí, pán* nelze dobře oddělovati nominální věty v těchto případech:

přide k tomu móři, *všude voda, samá voda* Kubín Záp. 18; přide k velikí voďe, *zasejc takovi moře* t. 19; de, *aš tady f prostřed lesa taková chaloupka* t. 33; aňi se nenadál a *starej dědousek u něj* t. 74; Váša mu (býkovi) tu kníhu rozpoltil a *klíček vopraydu tam* t. 18; dyš tam přijeli, *mizerná chaloupka* Kubín Klad. II, 262; přindu dom, *dveře ode dvora rozglábcní, slípek plná síň a zádne nigde* Slavkovs.; vyndu ven, *koňi nigde, korytko vyvrácené, oves ešce v něm* Kašik 105; chcu ih brať, *peňez nigde* t. 111; zapřišli do voza a průbovali do kopca a *koňe bes chyby* t. 105; odevřeta truhľu, alej hruza; *tam sami hažy a ščury, myšy a chrastave žaby* Stavař 24; Obrátil se. *Babička* (§ 31); Vstal a vyšiel do pitvora. *Dvere zavreté* Gregor-Tajovský Sp. V, 19; ráno staňem, *súdok prázny* D.-or.

Tu se nabízí doplniti sloveso videndi: *přide k móři [a vidí], všude voda; obrátil se [a uviděl,] babička*. V jazyce starším zde bývá deiktická interjekce; na př.: *všel, ano zavřeny dvěře, k apoštolóm Štít. i.* (srovn. sub 1); šel sem přes pole lénieho, *nalil vše porostlo* kopřivami (sr. t.). Srovn. ještě v § 62.

5. Náleží sem asi také takovéto nominální věty:

najednou zaz baba tu Kubín Záp. 29; mňe bolela noha, už sem myslela, že budu chromá, *takovi lámáňi*, už sem nohu vlikla za sebo Veselský 23; jag bylo jedenást hoďin, *takové praščení, takové třískáňi*, až hrůza Kašik 102; nale (= no ale) v tim, *boži vnuknući*, vzpoměli se na teho oběšeleho Čep 16.

Tyto a pod. věty vyjadřují něco neočekávaného a vyslovují se náladově; tím jsou velmi blízké deiktickým větám a v starším jazyce podobné věty vskutku mívají *ano, nalil* nebo jinou deiktickou interjekci. V novém jazyce tu ostatně bývá *teď*, od původu rovněž deiktické; k *najednou zaz baba tu* srovn. výše a *teď-najednou šude samej sedlák*. A vlastně *tu* ukazuje rovněž na deiktický původ. I v jazyce starším někdy interjekce chybí: *pakliť pojme... , anol kramol, anol lopot...* (sr. sub 1) || *pakli* bude jeden (z manželů) děti mieti a druhý nic, *opět z toho hotov kramol* Štít. uč. 39^b₁ (= ŠtítE. 65).

3. Citové věty.

7. 1. Jde o věty typu *běda!* a substantivního typu *strach se na to dívat* »je strach...«, nebo adjektivního *divno pomysliťi*. První z nich mají zpravidla zvolací ráz, druhé někdy, jako věty, o nichž byla řeč v § 2—3; po této stránce by tedy naše věty náležely do vět zvolacích. Od nich se však odlišují po jiné stránce, a to důležité: t. zv. zvolací věty *orel!*, *maminka!* atd. vyjadřují vzrušení tak, že jmenují osobu nebo věc, jež mluvčí osobu vzrušuje, věty typu *běda!* pak označují citové vzrušení mluvčí osoby slovy citového významu. V tom se shodují s typem *strach se na to dívat*, jenž nemá zvolací ráz, ač se arcí velmi často vyslovuje náladově (§ 21).

2. V jazyce starším jsou oba typy citových vět velmi hojné; na př.: každý (volá): *hoře, běda!* AlxV. 148 (Gebauer Slovn. I, 32); *auvech, hoře, běda*, že nás kdy máte na svět porodila Chelč-Siet 141^b; *běda, běda!* ŽKlem. 69, 4 (Gebauer l. c.); *é běda mně!* Kruml. 339 (t.); *hoře, synu!* LAl. e (t. II, 467); *hoře, hoře!* ŽKlem. 34, 21 (t.); *hore mně!* Túl. 30^b (t.); *běda mně nebohu!* DalC. 144^a; *auvech, běda té žalosti!* PulkL. 435; *é běda!* JeronMus. 6^a; *ej běda, běda*, Augustine milý t. 70^a; *é běda, běda*, kterak... rozmohla se lakota! t. 16^a; *běda mně!* GestaBř. 133^a; *ach, bědaž mně*, dcero Ezop 29^b; *běda nám*, že my... plakati neumíme t. 113^a; *běda semi*, v kteréž král dietě jest Šach. 293^b₂; chléb se snie a pivoť se výpie, *ale běda*, komuž se žena neudá Štít. uč. 37^b₁; kdo svého nic nemá, *tomu běda!* KnížRým. 82; *ach přeběda mně neboze!* Hrad. 38^a; *hoře vám hubencóm!* Mat. 343^b; *hoře vám*, ješto se nenie smějete t. 24^b; —

div, člověče, kak se trudiš AlxV. 1857; v tomto kraji jest spanilý jelen, *že div na něj pohleděti* Ezop 67^b; *div mě*, kterak tluče (panic) velmi silně (na má vrata) Baw. 160^b; *ale nediv*, z řatiny to bylo Blah. 278; *dosti divno*, že to mohl zdieti (= učiniti) AlxV. 1182; *divné*, že onoho chceš mocen býti, aby on tajil tajného Šach. 302^b₁; také ptačstva jest taká moc, *že odiva* Mill. 73^b; — *strach mě otjeti* DalC. 99^a; *strach mě*, by jeho (Krista) nebyla (Maří Magdaléna) snad svým pláčem urazila Hrad. 36^b; *strach mě*, by viece nezmohli mé milosti, než pomohli t. 37^b; kto zbožie žádá cizieho, *strach*, aby nezbyl (= nepozbyl) vlastnieho Baw. 21^b; *strach mě*,

bychom ... nebyli přijeli (= -jali) ... pokory a utrpenie Štít. ř. 185^{a2}; *strach*, by se to nestalo jemu t. 73^{b2}; milý, vždy býváš na hodech s lidmi u velikém veselí; *strach*, by jeho (prstenu) neztratil Gesta Kl. 84; *ale strach*, že v světlé pravdě oboji nechodíte KorMan. 40^b; jistě na se někdy — *a strach*, by to brzo nebylo — vlka... z lesa vyvolají Hrub. 90^{b2}; vidím milost mezi tebou a manželkou tvou..., než jediné *žel mi strach* vaše urozenosti povědětí Kříž. A 290 (Polívka, Dvě povídky ... 75); *strach*, byť tě (pes) neukusil Tkadl. 17^a; poradovali-li ste se?...; *i strach*, že málo RokycPost. A 15^b; — *jak* (= ačkoli) *mě hanba*, však pověděl JiřBrn. 38^b; zřniti se *většie hanba* nejsúc uhlěrem než uhlěřovi Štít. ř. 203^{b2}; *hanba napsati otci pravdu* Baw. 215^a; bude-li (muž) krásný, *tož bolest*, aby se jiné nechopil; bude-li škaredý, *tož tesknost*; ... nebude-li plodu mieti, *tož hanba**, *tesknost* Hus ListPr. 51; někteří, což Beneš neb Filomátes řekl, vše požřeli... na zkázu svého vlastního jazyka. *Hanba* Blah. 129; nebeské hvězdy spatřovati a svého vlastního jazyka dobře neuměti *hanba* t. 250; bude-li (to) dcera, *hanba praviti* Lék. B 40^a; — neviem nešťastná, kam zajdu, | ani viem, kde jeho (Krista) najdu; | *smrt mi ot hrobu se bráti* Hrad. 38^b; — ó přeutěšená hlavo, *škoda*, že mozku nemáš Ezop 92^b; neodepsati (otci), *toť škoda veliká* Baw. 215^a; to slovo bylo dobré a vlastní i velmi potřebné a *škoda*, že jest vyšto z obyčeje Blah. 58; *toho slova*, kteréhož staří obecně užívali, *škoda*, že již tak z zvyku velmi vyšto t. 179; — *žel mi*, ež sem žalostnú řečí *zamračil* utěšení hodu tohoto Štít. ř. 185^{b1}; — pro něžto *hrozné* o tom mysliti, jež se smie kdy nešlechtné srdce člověčie u pýše vzněsti KristMus. 4^a; — když ta zvířata křičie, *milo* jich poslúchatí Kab. 4^b; vrť sem, vrť tam**, *všudy krušno* ŠtítMus. 124^a; jdi volně, *kam líbo* PassKlem. 144^{b1}; smilniti, *kdy líbo*, žráti, píti, *kdy líbo* RokycPost. A 25^b; rozuměl sem, *že jich opravdu jednoho po druhém teskno* Komenský Labyr. VIII, 7 (209); — *blazé těm dušiem*, ješto se cizí škodú kází Kruml. 371^a (Gebauer Slovn. I, 61); *blaze mýma očima* (= mým očím)! Krist. 26^a (t.); *blazé mně české rodiny*, mám mezi nimi veliké hrdiny DalC. 45 = 88^b (t.).

3. Větná platnost těchto nominálních výrazů je zcela jasná: *běda*

* Tyto věty náleží po té stránce, že mají od původu deiktické *tož*, do § 61.

** Spíše než *vrť*; srovn. I § 747.

mi! znamená »je se mnou zle, je to bída (běda) pro mne«; *div* = »je div, divné«; *strach* = »je strach, mám strach, strachuji se« atpod. Konkrétní význam zvolacích vět *běda!* a *hoře!* zaniká a mění se ve smysl interjekční, vyjadřující silné citové vzrušení mluvčící osoby; srovn. v I § 771, 2.

4. Při mnohých nominálních větách připomínaných sub 2 bývá dativ osoby: *běda mi (mně)*, *hoře vám*, *strach mi*, *smrt mi*. Původ tohoto dativu není zcela jasný; je to ostatně otázka srovnávací, kterou nelze řešiti z češtiny samé, a proto mám k ní jen několik poznámek. Zdá se, že je náš dativ dvojího původu. V typě *strach mi* jde možná o possessivní dativy *mi*, *ti*, podle nichž se ujaly i dativy jiné, *nám*, *vám* atd., jež původně possessivní význam nemívaly*.

Nepůvodnost některých dativů, jejich vznik z nominativů lze ještě sledovati. Je na př. zvolání *všem hlava dolů (prýč)!*, známé z dnešních pohádek i ze staršího jazyka: *nuž těmto čtyřom (!) hlavý dolův!* Baw. 14^a. Tamtéž však čteme také: *nuž dvacet mužův, nuž třidcet, nuž sto tisíc hlavy dolův!* Klementinský rukopis Bruncvíka má i zde dativ: *nuž XX mužóm, nuž XXX...* (srovn. ve vydání Baw. na str. 48). Nebo v Baw. 51^b se čte: *dobré jitro bratru mému!* My bychom řekli: *dobré jitro, milý bratře!* A tak bývá i v starším jazyce: *zdráva, milá matko božie!* Hrad. 120^b. Dativ vedle nominativu v platnosti vokativní je v Mast. 229: *dobrojtro vám, krásné panie!* I tu bychom řekli: *dobré jitro, vy krásné paní!*

Co bylo řečeno o staročes. dativě a genitivě při zvolání, platí také pro novou češtinu, pokud se v ní tyto pády vyskytají; srovn. v následujícím §.

Vedle dativu osoby bývá i akusativ: *strach mě, hanba mě;* o něm viz v § 44².

8. 1. V novém jazyce se vyskytá z vět zvolací povahy hlavně *běda!*, zpravidla tuším jen v knižním jazyce; na př.: *běda, kdos nedbal o duši!* Erben, Svateb. košile; *ach běda, běda děvčeti!* tamt.; *běda, běda dítěti!* t. Polednice; *běda tomu, kdo byl...* dlužen Herrmann SebrSp. IX⁴, 39 atpod.

Dále sem náleží *bohužel* a *žel bohu*: *Bohužel, nic na světě*

* V svých záznamech lekcí ZUBATĚHO mám, že je dativ i genitiv — srovn. dále — nepůvodní a že vznikl »napodobením jiných výrazů«.

netrvá věčně Baar SebrSp. XII, 289; *Bohužel*, bylo pozdě Herrmann SebrSp. III°, 229; *žel bohu!* kde můj tatíček? Erben, Svateb. košile.

2. Z ostatních vět citových, *div*, *strach* a j., vyskytují se v plné větné platnosti některé často, některé řídkěji nebo ojediněle, někdy jen v knižní mluvě. Na př.:

Krvácel a div divouci, že neuhořel Jirásek SebrSp. III°, 214; *a div divouci*: při všech těchto názorech modlival se Stašek Sp. XVII, 7; večer, už potme..., *div Boží*, že sa nepoprekávali Gregor-Tajovský Sp. V, 6; *hrůza hrůzouci*..., nerad o tom slyším Stašek t. 27; odevřela truhlu, *alej hruza*: tam sami hažy Štavař 24;

A jen Vášoj provolávaj sláva!, *inu vsude radost náramná* Kubín Záp. 20; chlapec sa ozaj tak chytil (studia); *že len radost*, Gregor-Tajovský Sp. V, 90;

škoda vás, mladoučkej, že... Kubín Záp. 307; tak voúce pryč, *taková škoda*, skrátka Vášu (sedlák) vyhnal t. 15; *škoda hrošek pro tebe* Hanus 12; *k tym děckum škoda pěkných šatuf* M.-laš.; *škoda věčna*, že už ich (sliv) něchať hospodař povalić Čep 33; *škoda*, že ší skoři nepřišet Loriš 85; každý hovorí, *že škoda toho děječata* D.-or.; *škoda*, že se v naší střízlivé době již neobjevují (víly) Čech VybrSp. III, 242; ... nikdy se k tomu nedostal. *Škoda!* Mahen, Člověk 50;

blaze tomu, kdo nic nemá (píseň); *blaze tomu*, kdo nemusí mít reprezentační byt Čapek-Chod Sp. VII, 304;

A podivno. Nikdo selky Bastlové nelitoval Vrba v Cestě V, 287; *ale divno*: asi štyri roky bol Tomáš u Ondreja Vajanský Sobrd. IV, 162;

strašné, čo všetko musí taký doktor vedieť Gregor-Tajovský Sp. V, 93.

V slovenštině nalézáme *nie div* nebo *nie čudo*:

nie div, že často myslieva na tú záhradku Gregorová, Kytka 13; *nie div*, že vyšiel pri nej na mizinu Timrava DedinsPov. 34; *veď nie čudo*, že ťa nik neberie t. 27 atpod. Záporka *nie* je od původu finitní tvar * *ne je(st)* »není« — srov. v § 304 —, pocituje se však dnes za negaci jako *ne*, takže *nie div* a *nie čudo* jsou sekundární nominální věty, vzniklé ztrátou slovesné povahy slova *nie*. O původní nominální věty jde tam, kde je negace *ne*: *nečudo* — bola sobota Gregor-Tajovský Sp. V, 8.

Ve valašském nářečí se vyskytá jako plná nominální věta *nedivu*: byl (tam) takový dýchanec (= těžký vzduch)...; *nedivu*, dyž sa tam ľehňilo (= tísnilo) tolkého luda Vlk Kramp. 7; *nedivu*, že sa jím tu lúbiťo t. 48. Genitiv *-divu* je nepůvodní, snad podle *není divu*, jež časem zaniklo.

V novém čes. jazyce spisovném se vyskytuje jako nominální věta *nedivno* »není divno«; je to útvar nový.

9. 1. Ve mnohých případech, jako jsou staročes. *div*, *kak se trudiš* nebo *strach*, *aby nezbyl vlastního* (§ 72), řekli bychom dnes *je div*, *divné* a *je strach*, t. j. užili bychom slovesné věty, skládající se z bývalé nominální věty a ze sponového slovesa *býti*; srovn. v § 45. V nominální podobě užíváme oněch jmen a jiných zpravidla ve spojení s infinitivem:

strach se naň dívat, *hanba o tom mluvit*, *škoda se zlobit*, *radost se na to podívat* Us.; — to byla svarba slauná, náramná, až *hanba povídat* Kubín Záp. 27; *nadelá vostudy, až hanba člověka vylist* Slavkovs.; *von je sprosté, hanba mluvit t.*; *hanba řečt* M.-laš.; *řvalo to, že hrůsa poslouchat* Kubín Záp. 282; *tu je vám žita, radusce (<-st se) pudivat* Hors.; *von si de jak struna; radosce na něho dívat* Slavkovs.; *enom sa podívajte...*, jaký má břuch (mašfk, prase)... *Radost sa podívat* Na sch. XIII, 417; *vlasý měl jeden prsten, zuby jako sníh, radost na něho se podívat* Světlá SebrSp. XI, 80; *strach ju gde pustit* Slavkovs.; *škoda o tem mluvit* M.-laš.; *slůžebnictvo zvedalo...*, jak je (paní) slíčná, *mílo na ní podívat* Kubín Klads. II, 23; *celí ulice sou černým potažení, aš se smutno podívat* Kubín Záp. 16; *ale takto túlat sa každé dva týždne inde škoda sa vám* Gregor-Tajovský Sp. IV, 48.

Výrazy *strach* atd. s infinitivem mají zcela nepochybně větnou platnost, jsou to nominální věty, protože mají tíž význam jako slovesné věty *je strach se dívat* apod., avšak jména *strach*, *smutno* a j. chápeme za adverbia; srovn. o tom v § 371.

V jazyce starším bývají rovněž nominální věty typu *strach* s infinitivem: *strach mě otjeti* DalC.; *hanba praviti* Lék. B; *smrt mi ot hrobu se bráti* Hrad. a pod., srovn. v § 72. Je velmi podobno pravdě, že se jména *strach* a j. nepočítávala ještě za adverbia, neboť se věty typu *strach* vyskytují velmi hojně i jindy, takže lze i v našem případě předpokládati starší stadium vývojové. Ze spo-

nových vět slovesných pro tuto otázku nevyplývá nic, protože je doložena jen spona *jest* (*je*), nikoli *byl*, na níž by bylo lze poznati gramatický rod: *stracht mě jest* ŠtitMus. 114^b atpod., srovn. v § 26₁, 37₁.

2. I jindy nabyly původní nominální věty, o něž stále jde, adverbialního smyslu, ale při tom ztratily větnou platnost a staly se jen částí slovesné nebo jmenné věty, s níž původně tvořily parataktické souvětí. Hledí sem především případy typu *až běda*:

dyš se s ním nahořil až běda Kubín Záp. 1; *kničí až běda* t. 2; byl pochmurný zimní den, plískanice, *bláta až běda* Klostermann, Za štěstím 153; *to bylo letoz draží až hrůza* Slavkovs.; *počyl se až hrůza* Stavař 72; *ono by se nadělalo pánů až hrůza* Rais SebrSp. VIII, 32; *jsi až hrůza nediskretní!* Sezima Sp. III³, 42; (kůň) *zčal až hrůza vyhazovat a kopat* Němcová Pohád. II, 13 (Naše klenoty); *rodice se také utahovali až strach* Vrchlický BarStř. 151; *přileti do baráku a dělá, až hrozno* Rais SebrSp. IX, 315; *tam byly tak šumne kočáče až radoš* Stavař 23; *kašle až strach* Us.

Výrazy *až běda* atd. jsou zde bližší určení nejčastěji slovesa (*kašle až strach*), řídkěji jména (*bláta až strach*) a mají adverbialní význam: *kašle až strach* = »k. strašně«; *bláta až běda* = »bláta hrozně« atd.* Původní podoba našich případů byla na př.: *kničí, až běda* = »kničí, až je běda«, t. j. bylo to souvětí**; *až běda* ztratilo větnou funkci, splynulo s předcházející slovesnou větou (nebo jmennou, *bláta až běda*) jako její adverbialní určení s významem »hrozně, velmi«. O tom svědčí jednak význam, jednak velmi častý zánik pauzy před *až*.

V starším jazyce proniká ještě plná větná platnost, na př.: *hynem s světem ohni těmi, až strach do ostatka zahynutíe* Štit. ř. 96^a; *z »až je strach...«*; v nečistotách... se párali, *až ošklivo* Komenský Labyr. XIV (244) »*až* (to) bylo ošklivé«. I v novém jazyce se pocihuje větná platnost, je-li přede jménem pauza nebo

* V takových případech ztrácejí slova *strach*, *hrůza*, *běda* citový smysl a nabývají významu kvantitativního: *bláta až běda*... = »mnoho bláta«... To pozorujeme u těchto jmen a u jejich odvozenin (*hrozný*...) i v jiné souvislosti. Srovn. u ERTLA v NRĚ. III, 137 sl.

** Srovn. u ZUBATÉHO ve SbornFilol. II, 85 pozn.

má-li jméno při sobě nějaké bližší určení, zejména infinitiv, někdy i jindy: vysázal je (peníze)..., *aš jedna radost se pođivat* Kubín Záp. 11; tak tam měla... teŝ něco peňiz, *aš hrůza* Stavař 23; dobré deti, tak sa berú do roboty — *aš radost* Gregor-Tajovský Sp.V, 110. Některé doklady byly uvedeny výše sub 1: *aš hanba člověka vylíst* Slavkovs.; *aš hamba povídat* Kubín Záp.; *aš se smutno pođivat* t. Někdy tu bývá slovesná věta: stejskal, *aš bylo běda* Kubín Lidoml. 108. Ta vznikla z věty nominální (§ 45) a ukazuje zřetelně na původní větný význam výrazu *aš běda*.

Někdy je možné pojetí obojí. Tak v dokladě ze Stavaře *tak šumne kolače aš radoš* lze spatřovati plnou větnou platnost přes to, že před *aš* není pauza. U Razourka 90 čteme; *naříká, aš jedna hrůza*. Lze interpretovati buď »naříká aš hrůza = hrozně« nebo »n., aš je (z toho) hrůza«.

3. Vedle *aš hrůza* se vyskytá adverbialní výraz *aš na hrůzu* a *na hrůzu*: *ten nadavať aš na hrůzu boží* M.-laš.; *potfora šyroka na hrůzu* Stavař 19. Vznikl beze vší pochyby z nominativu (*aš*) *hrůza* (*boží*), když nabyl adverbialního významu; jazyk nahradil nominativ, jenž v historické době zpravidla vyjadřuje podmět, předložkovým akusativem, který má jindy často význam adverbialní (*na novo*, *na rychlo* atpod.).

Velmi se podobá pravdě, že i jiné předložkové výrazy adverbialního smyslu vznikly ze staršího nominativu, vlastně z nominativní věty. U Kašíka 112 se čte: a my přijda domu, *tož ve strachu*, co to je, uzme nešli spať. Podle staročes. dokladů nominativních vět (§ 72) lze předpokládati tuto původní podobu: *tož strach*, co to je... »tož byl strach, tož jsme se strachovali...«.

V starším jazyce nalézáme adverbialní výrazy *na div*, *na divy*, *v div* a *v divy*: (Neguzar) k tomu všemu byl dospělý i *na div ovšem umělý* AlxV. 1675; *Petronilla na divy krásná bieše* Pass. 263; *v div se mnozí* (Čechové) *vzradovachu* Hrad. 14^b; *že by v divy dlanuho tam býti měl* Ezop 142^a; srovn. u Gebauera ve Slovn. I, 250. Jako v předešlém případě byla by původní podoba na př. tato: Neguzar byl dospělý i *div*, *ovšem umělý* »i byl div, ovšem (= docela, velmi) umělý (dovedný)«. Když *div* ztratilo větnou povahu a stalo se adverbium s významem »divně, ku pođivu« — při tom zanikla

pausa mezi *div* a *ovšem* —, byl nominativ nahrazen předložkovým pádem *na div*.

4. Tento výklad má oporu v tom, že i pouhý nominativ *div*, *bohužel*, snad i *strach*, nabyl adverbiálního významu:

pila s takovým kvaltem, *ďif nevpila ten hrůček i s tím* Kubín Záp. 310; skoky dělal, *ďif se nestrhal* Hošek Polens. 125; hleděl na mne, *ďif ne očima nezežhrál* Slavkovs.; celé deň chodit po domně, *ďiv se nesvalč* Malovaný I, 48; — (přání) dojmalo vždy paní Kondelíkovou, *ďiv se nerozplakala* Herrmann SebrSp. II¹², 169; z Vyšínova výkladu *žel*, nevanulo potom tolik kadidlové vůně Sezima Sp. III⁸, 29; *je to bohužel pravda* Us.; — mé srdce *ďiv se žalostí*... *nerozskočí* Ezop 140^a; (pěnkava) bude zpívati, *ďiv se nepřetrhne* Hubáček 8. V jazyce novém je to velmi často, v starším řídkěji.

Adverbiální nominativ *strach* je snad v tomto dokladě: (ta kniha) snad na světlo všechněm audům Jednoty a *strach i jiným vyskočí* Blah. 327. Smysl byl by asi »snad, možná i jiným«; přesně jej vyjádřit nelze. Je však docela dobře možné, že tu má *strach* větnou platnost, tedy »a je strach, obava«; pak by byla po *strach* pauza: »a je strach, i jiným vyskočí«.

Původní větnou platnost si lze snadno představit; bylo na př.: *dělal, div, nestrhal se* »dělal, (takže) je div, (že) se nestrhal«. Byly to tedy tři paratactické věty, z nichž druhá, nominální, ztratila větnou platnost a stala se částí třetí, jejím adverbiálním určením asi s významem »ku podivu« nebo staročes. »v div, v divy«. Zároveň zanikla pauza za *div* a začala se za ním klásti enklitika, protože je to první člen věty třetí; dokud to byla samostatná věta, stávala enklitika až za následujícím slovem: *div, nestrhal se**.

5. Ještě jedněch případů s *div* je třeba si všimnouti. Na př.: utíkal, *div že dechu popadal* Us.; když to vyprávěl, *div že neplakal* Us.; von přide dom, *ďif že nebrečel* Kubín Záp. 308; jak to Matoušek uslyšel, *ďiv že se mu srce radosti neutrhlo* t. 188; zakopával, *několikráte div že nepadl* Rais SebrSp. VIII, 23; — Pepička také *div že neplakala* Herrmann SebrSp. II¹², 169; a tak velmi často v novém jazyce.

* Na původní větnou platnost tohoto *div* upozornil ZUBATÝ ve SbornFilol. II, 85 pozn.

Je tuším jasné, že původní podoba těchto případů byla na př.: *když to vyprávěl, div, že neplakal* »...«, (byl) *div, že neplakal*«. Tento typ se odlišuje od typu *div neplakal* tím, že se tu k nominální větě připojuje slovesná hypotakticky, spojkou *že*. Ale jako v předešlém typu splynula i zde nominální věta *div* s větou s *že* a nabyla a dverbiální povahy, asi »sotva« nebo »tak tak«. Svědčí o tom vedle významu i nedostatek pauzy za *div*. Touto ztrátou větné platnosti jména *dív* si vyložíme, že v uvedeném příkladě máme souvětí se dvěma větami gramaticky vedlejšími, uvozenými spojkami *když* a *že*. Psychologicky je věta s *že* hlavní a stala se jí vlivem bývalé hlavní věty nominální *div*, t. j. tak, že přejala od ní parataktickou povahu. A vyložíme si, že může býti *div že* i v útvaru, jež chápeme jako samostatnou větu, tedy hlavní; na př.: *Pepička div že neplakala* »P. tak tak že neplakala«. Je to tedy od původu souvětí: *div, že Pepička neplakala*. Když *div že* nabylo adverbiálního významu a obě věty splynuly, mohl vzniknouti slovosled *Pepička div že neplakala*.

Uváděné příklady s *div že* se shodují významem s větami jen s *div*, beze spojky *že*, o nichž byla řeč sub 4: *přide dom, dřif že nebrečel* = *skoky dělal, dřif se nestrhal*. Lze také místo *div že* říci jen *div*: *když to vyprávěl, div že neplakal* || *div neplakal*. Rozdíl mezi nimi záleží v tom, že se v jednom typu slovesná věta připojuje k *div* paratakticky: *div, neplakal* > *div neplakal*, v druhém pak hypotakticky: *div, že neplakal* »je, byl *div, že...* Vývoj byl v obojích případech stejný: nominální věta ztratila větnou funkci a nabyla povahy adverbiální.

Vedle *utíkal, div že dechu popadal* říkáme také: *utíkal, že div dechu popadal*, t. j. klademe *div* za *že*. To je asi způsob pozdější, vzniklý vlivem jiných vět se *že*, jako *vidím, že píšeš*.

6. Věty s *div že* shledáváme i v starším jazyce. V některých z nich má *div* zcela nepochybně původní větnou platnost, takže je třeba čísti *div, že* »je *div, že*«; na př.:

div, že v domu chleba nejmás, | když tomu dáblu chválu vzdáváš JirBrn. 416; nejedna slovnítná žena | nedůstojně obnažena | a za jisté *div* ot *diva*, | že je mohla kdy býti živa AlxV. 1882; vizte nad ním (Kristem) tu odivu, | dán jest všem a v protivu; | *div, že mě vidíte žívu* Hrad. 51^b.

Na větnou platnost ukazuje zřetelně význam; nelze na př. v prvním dokladě předpokládati novočes. význam *sotvaže*: »sotvaže v domě nemáš chleba, když...«.

Leckde lze však viděti již novočes. pojetí; na př.:

most Bavoři porúbichu | tak, jakož ledva stromieše; | *a div že neletieše* DalC. 147^b; *nenie, kto ottušě; div že nevyskočí dušě* AlxV. 1903; *dvě tak přielišniej bolesti div ež mohla* (M. Magdaléna) *v svém srdci sněsti* Hrad. 30^b; *když podlé něho sěde, | div že hořem neusvěde* t. 145^b; *když na ni (paní) vzpomanu, div že hned nezplanu* CantZávMnich. 20.

Protože je jindy v starém jazyce starší vývojový stav, lze se domnívati, že je tomu nebo může býti tak i v těchto případech; bylo by tedy čísti *div, že...*, s pausou za *div*. V dokladě z Hrad. 30^b je *div ež* jako novočes. *div že* vsunuto do hlavní věty: *dvě bolesti div ež mohla sněsti*. Proto se zdá, že *div ež* má adverbialní význam »sotvaže«. Ale i tu jde možná o větnou platnost; bylo by tedy třeba čísti takto: *dvě... bolesti, div, ež mohla sněsti*.

7. Adverbialní platnosti nabyla i nominální věta *jedna radost**. Na př.: *spívala jedna radost* »zpívala velmi krásně« Kubín Záp. 190; *(tele) žere jedna radost* M.-laš. .

Původní podoba tohoto typu byla na př. *zpívala, jedna radost* a znamenala »zpívala, byla to jedna radost, že to byla jedna radost«. Vývoj byl jako v předešlých případech: ztráta větné platnosti, zánik pausy, adverbialní pojetí a splnutí se slovesnou větou.

8. Adverbialně chápeme konečně některé případy, kde je *radost* s infinitivem; na př.:

naš panáček kázó, radost poslóchat Gregor I, 5; *stromy kfetó, radost se na ně podívat* tamt.

Na tyto výrazy se ptáme otázkou »jak?« stejně jako na adverbialní určení. Ale přece jen původní větná funkce proniká dosti zřetelně a ukazuje na ni také pauza před *radost*. Jde tedy o přechodné stadium mezi větnou platností a nevětnou, o samostatnou část věty; srovn. v § 48 sl.

* *Jedna radost* znamená »jediná radost«, »samá radost«, »jen radost«.

4. Imperativní věty.

10. 1. Hledí sem případy, jako:

a) *zdráva, milosti plna**, *buoh s tebu, požehnána ty mezi ženami!* Bibl. J Luk. 1, 28; *zdráva*, milá matko božie, tys všech svých sluh jisté sbožie Hrad. 120^b; (*s*)*dráva*, matko přezádúcie t. 85^a; hned jěj vecě: *zdráva!* t. 63^a; *zdráva, milosti plna!** GestaBř. 56^b; — *boďaj zdráv!* Bartoš Slovn. 20 (ze Slavičinského);

dobrá noc! »*beata nox sit vobis*« Boh. 355; *dobrou noc!* Us. novočes.; *dobrý den!* Us.; *dobrojtro vám*, krásné panie! Mast. 229 (Gebauer Slovn. I, 272); (kupec) *dobrojtro* neb *dobrý den* vzdá Hrad. 112^b (t.)**; *dobré jitro bratru mému!* Baw. 51^b; *dobrý večer!*, *dobré odpoledne!* Us. novočes.; *dobryu rano!* D.-or. atpod.;

b) *chvála tobě*, bože, z toho, | ježe činíš divón mnoho Kunh. 147^b (verš 25); *chvála tobě*, tvorče žádný MastDrk. 13; *chvála bohu*, že to není pravda! Us. novočes.; *chvála Bohu*, živ a zdráv Klicpera Sp. I, 30; *šak chvala pánu bohu!* povídá selka Kubín Záp. 43; (jaká je úroda?) *chvála bohu* ešče to újde Kašík 135; *a toš chvala bohu* zme ešče tag dozď zdraví t. 112; ona vie, *chvalabohu*, čo sa sluší Kukučín, Črty z ciest I, 169; — *dieka bohu!* Pernšt. 2. Kor. 2, 14 (Gebauer Slovn. I, 242); bože můj, *tobě dieka* Aug. 12^b (t.); *bohu vždy dieka* Hus KázC. 30^a (t.); *díky!*, *díky vám* atpod. Us. novočes.; *vďaka ti*, Ruženka! Timrava ChudRod. 71; *vďaka!* Vrátil, keď budem môcť t. 58; — (Ježíš) ukázal se jim řka: *pokoj vám!* Šach. 297^a; *vám, pane bratře, všecka cest*, to já vím! Rais SebrSp. XIII⁷, 115; *všechna cest* — krásná noc! Mrštík Pohád. 290; *sláva!* nebo *sláva mu!*, *hamba, hamba mu!* atp. Us. novočes.;

c) *pomoc!* Us. novočes.; — *Pozor!*, marně do vřavy hřměl Materna Sezima Sp. II, 124; — *ale ticho*, nic nevyjevit, můj mistr byl při tom Sláma Zbojn. 178; *ticho, ticho, maji milí!* Vajanský SobrD. IV, 201; *ticho*, maminka, muška chce spinkať Gregorová, Kytka 42; *ticho!* Us. novočes.; — *jen trpělivost*, lidičky, *jen trpělivost*, proti Bohu nic nemohu Rais SebrSp. IX, 42; »*žádné výmluvy*«, přinesu, přinesu (trochu horkého vína) Baar SebrSp. XIII⁸, 122; —

* Či plná?

** Tu jde o reprodukci přímého hovoru; v něm by to znělo: *dobrojtro!* (= jmenný tvar), *dobrý den!*

ani slova již! Jděte, prosím vás, jděte Šimáček SebrSp. VI, 26; *ale teď už konec*, ano? Sezima Sp. III³, 123; *nuž tímto čtyřom (!) hlavy dolův!* Baw. 14^a a podobně i v novočes. pohádkách; — *něco k jídlu*, hospodo! Kubín Záp. 84; *kmucháčko, tech šest renských* Tvrdý 141; — *streťa do toho!* »hrom do toho uhoď!« Bartoš Slovn. 404 (m.-slovens.).

... d) (král) pokřikl na své řka: *za mnau!*, i jel vedlé vody... Háj. 359^b (k r. 1397); *s bohem!*, *s pánem bohem!* Us. novočes.; *s bohom*, mamička! Vajanský SobrD. IV, 71; *nazdar!* t. || *zdar!* = sokolský a vojenský pozdrav; — *do žaláře s ním!* Kubín Klads. I, 60; — *na shledanou!* Us.*; *do videnia!* Us. slovens.;

e) *počkát, ale hned počkat!* Kubín Záp. 9; no to ti pomozu, *ale držet ústa!* Kubín Klads. I, 105; rozděl, kolik vás tam bude, *ale nezezte ho* (pagáček) a *čekat*, až on (hastrman) přijde Kašák 103; *počkat*, na to sem zapomněl! Malovaný II, 270; *ale ticho, nic nevyjevit!* Sláma Zbojn. 178; *mlčet!*, *stát!* atpod. Us.; *Deti, jest!* Gregorová, Kytka 11;

f) (Češi) kněze z zemi (!) vypudichu řkúc: | tobě smrdí česká duše, | *náhle*, do Němec!, německá duše DalC. 120^a; *náhle*, němeškaj! Pass. 375, PassKlem. 152^b₁; *jest-liž ten, ještě nám Lazaře otjal, náhle*, jeho sém nepúšcějte! PassKlem. 84^a₁; *náhle*, běž pryč! t. 88^a₂; *náhle*, tady neplovte, ale tú cestú, jakž ste dřieve plúli t. 197^b₂; *náhle*, mlč a ihned vyndi z něho (člověka)! t. 184^a₁; *ne tak, čbáne!*, | jážt špileji, milý pane Hrad. 131^b;

Rychleji! rychleji! pobádala ho Sezima Sp. III³, 63; *rychle pro lékaře!* Klicpera Sp. I, 35; *Sem, sem!* (Vezme a pozre peníze) Timrava ChudRod. 13; *brome, takhle ne!* Vždyť se zadusí Mužík, Páprsky 209; *Já tě zde nechci. Ven!* Sezima Sp. III³, 203; *a teď s ním k lesu!* velel strýc Mužík l. c. 211; *nic platno — dolů s kutí!*, opět vyzval mne tatínek Rais SebrSp. IX¹, 87; *teď už dost!* Us.; *vzhůru!* t.; *pán bůh s námi a zlé pryč!* Us.; *ruce pryč!* vykřikla... velitelsky Čapek-Chod Sp. VII, 257; *No tak, Václave, brusle, honem* t. 261; *tak sem s níma!* Kubín Záp. 142; *no no, pomalu s tou flintou!* t. 7; *tak hunem!* Hors.; *Tak přijdete? Ale jistě!* »ale přijďte jistě« Čapkové Zahrad. rok 16;

* U Sezimy Sp. IV³, 178 je básnickou licencí: *tedy... nu neshledanou*

Zuzka, *hore sa!* Už je deň Timrava DedinsPov. 30 a tak i v obec. usu slovens. vedle *horsa!*

2. Imperativní smysl veliké většiny těchto nominálních vět je úplně jasný. Tak se vedle *zdráv!*, *zdráva!* atd. vyskytují slovesné věty s imperativem; na př. *zdráv buď*, králi Apolone! Baw. 211^b; *zdráv buď!* Hrad. 82^a; *zdráva buď*, plna milosti! t. 120^b. Podobně shledáváme vedle nominálních vět typu *chvála tobě!* a *dieka tobě!* slovesné věty, jako: *chvála buď tobě* Levšt. 319; *buď pochválen král nebeský* t. 443; *bohu buď dieka* Hod. 25^a (Gebauer Slovn. I, 242); *žel buď* na věky *bohu* Komenský Lab. VII, 10 (205) a j. Vedle *s bohem!* říkávame také *buďte tu s bohem*; vedle *ticho!* i *buďte tiši*; vedle *žádné výmluvy!* i *jen se nevymlouvejte*; vedle *mlčet!* i *mlčte*; *dot!* = *přestaň*, *přestaňte* atpod.

Staročes. *náhle!* znamená asi totéž jako *pryc!*, lidové *honem!*, *už jdi*, *už ať jsi pryc!* Někde je tento význam vyjádřen i finitním slovesem: *náhle, běž pryc!* (PassKlem.). Tu nabývá adverbium *náhle* citoslovečné povahy = asi *nuž*, *no!* Je docela dobře možné, že splývalo s následujícím imperativem, takže se zdá, jakoby to bylo od původu *ne* adverbium ve větné funkci, nýbrž část slovesné věty, bližší určení imperativu: *náhle běž pryc!* »rychle běž pryc«. Toto pojetí však nemůže býti původní; tak staročes. *náhle, nemeškaj!* nelze vykládati za *náhle nemeškaj!*; brání tomu smysl. Je viděti, že je *náhle* něco samostatného vedle slovesné věty *nemeškaj*, samostatná věta nominální.

Imperativní význam pozdravů *dobrá noc!*, *dobrý den!* a j. (srovn. v 1 a) dobře vystihuje v Boh. latins. »*beata nox sit vobis.*«. Nezřídka pocifujeme pozdravy ne ve smyslu imperativním, nýbrž indikativním, na př. *dobrý den!* jako »dobrý den přeji« atpod. To je však pojetí nepůvodní; srovn. v § 29^a.

Imperativní význam měly snad původně i tyto pozdravy: novočes. *má úcta!*, *má poklona!* atp.; staročes. *služba má*, urozený příteli zvláště milý ArchČ. VIII, 85 (z r. 1472); *služba má*, Kunráte milý t. 71; *modlitba má napřed*, urozený pane! t. 76 a j.

Imperativní význam někdy zaniká proto, že se nominální věty užívá v takové souvislosti, kde se nabízí jiný smysl; na př.: potkat nás tí chlapí, co zme ich fčera videli, *toš spánembohem* Gregor I, 6 = »tož se rozlučme se světem« anebo »tož je s námi zle, konec«. —

Nebo: *tak sláva*, to se podívám KubínZáp. 283 = původně »tak budíž sláva«, pak »je dobře (jsem rád atp.)«.

Adverbiální výraz *vzhůru!* »vzdvihni se, vzdvihněme se atpod.« nabývá skoro interjekční povahy. Zřetelně na ni ukazuje slovens. *hore-sa, hor-sa*, jehož *hore* je starý lokál *goré ve významu na otázku kam?, jak to pozorujeme i v platnosti čistě adverbiální: *je hore* »je nahoře«, *išiel hore* »šel nahoru«. Druhá část, *sa*, je reflexivum vzniklé napodobením slovesných tvarů stejného nebo podobného významu, jako *dvíhajte sa* aj.; srovn. I § 77^a a zde v § 28^r a 36.

3. Imperativní věty jsou v podstatě zvolací věty, o nichž byla řeč v § 2 sl. I ty mívají imperativní význam: *automobil!* může znamenati nejen »aut. jede«, nýbrž i »utecte, jede automobil«. Ve vokativě *maminko!* může tkvítí smysl »odpusť mi to, maminko!«; *jaké pak strachy!* může znamenati »nebojte se!« atpod. Po této stránce nelze často obojí věty přesně od sebe odlišovati; přece však vidíme, že některé nominální věty mívají zpravidla smysl imperativní, a ty zde uvádím. Snad je někdy tento význam nepůvodní; tak na př. *pomoc!* může býti od původu nominativní věta zvolací, vyjadřující představu, kterou má mluvící osoba při spatření nějakého neštěstí nebo po poznání své vlastní nehody, t. j. představu pomoci, nutnosti pomoci; imperativní smysl »pomoc poskytněte, pomozte« je asi sekundární. Ale to je otázka, o níž mi nejde; chci jen veliké množství nominálních vět aspoň přibližně roztržiti na několik skupin.

Viděli jsme, že jsou naše imperativní věty po stránce tvarové dílem nominativní, dílem akusativní, dílem předložkové a dílem adverbiální. Lze je dělití po jiné stránce na substantivní, adjektivní, adverbiální a infinitivní. Při prvním dělení náležely by infinitivní věty k adverbiálním, protože je infinitiv od původu adverbium, ustrnulý tvar substantivní významu adverbiálního. Tu se nabízí otázka, jsou-li všechny druhy našich vět stejně starobylé, ale rovněž mi o ni nejde. Jen připomínám, že sem hledí poznatek o nepůvodním tvaru věty *dobrou noc!* O dativě v případech typu *dobré jitro bratru mému* viz poznámky v § 7s.

4. Větná platnost je v příkladech sub I docela jasná: *zdráva!* znamená »bud' zdráva«, *chvála bohu!* = »budíž bůh pochválen«, *ticho!* = »bud' te tiši« atpod. Někdy se pozoruje ztráta větné platnosti; na př.:

jsme bohudíky zdraví Us. ; jsme chválabohu zdraví Us. ; že sme díka pánu bohu v dobrým zdraví přijeli ŽerKat. 102 (Gebauer Slovn. I, 422).

Tu jsou původní věty nominální jen částmi slovesné věty, adverbialními určeními, jak svědčí nejen jejich význam, nýbrž i zánik pausy před nimi a za nimi. Ale někdy tu pausy bývají, takže lze mluvit o zachování větné platnosti: *jsme, bohudíky, zdraví*. Vkládání našich nominálních vět do slovesných však ukazuje, že se pociťují ne za plné věty, nýbrž spíše za samostatné části větné.

Jindy nabývá nominální věta povahy atributivní; na př.: to všechno byly malé, malicherné složky, ale jejich výslednicí byla zuřivá touha: *prýč — prýč odtud!* Baar SebrSp. XIII^s, 66. V jiné souvislosti znamená *prýč — prýč odtud!* »jdi, jděte pryč«; někdy má význam »kéž jsem pryč«. V dokladě z Baara je náš výraz atributivní určení k *touha*, takže má smysl asi »(touha) býti pryč, dostati se pryč«. Větná platnost tu zanikla.

5. Tázací věty.

11. V otázkách se velmi často vyjadřujeme nominálními větami. Jména, jichž v otázkách užíváme, vyskytují se arcíř nezřídka i jindy jako nominální věty: Tází se na př. nominálně *pan Novák?* »Vy jste p. Novák?« a mohu někomu představití svého přítele Nováka nominální větou netázací *pan Novák* »to je p. N«. To však jen znamená, že jsou vhodné podmínky pro užívání nominálních vět různé. Podobně říkáme na př. zvolacím způsobem *orel!* »orel letí« nebo »podívejte se, orel« a oznamovacím *orel* »to je orel«, když vysvětlujeme dětem předměty vystavené v museu.

1. Jako nominální věty tázací se vyskytují jmenné nominativy buď samy nebo s nějakým určením; na př.:

kdyby kto blaudil a sedlák tam ukázal jemu cestu ..., *pravda-li*, žeť by bylo vděk? RokycPost. A 6^b »není-liž pravda?«;

Profesor? Obor? »jste profesor?; jaký je Váš obor?« Mahen Dobrodr. 17; Jste ženat? Vdovec. *Děti?* Žádné t. 18; *pani kněžna již doma?* Němcová Sp. V, 151; nic zajímavého, *pravda?* »není-liž pravda?« Sezima Sp. III^s, 29; *A žádná pomoc?*, ptal se Čermák Rais SebrSp. IX⁷, 315; to není asi podle přírody, *pravda?* t. 121;

žádné doma, či gde só? Slavkovs.; *tak ty tak!* sama jezdiš na bály a já abych vostal dycky doma KubínZáp. 64.

V tomto posledním dokladě jde o tázací větu zvolací povahy; přechod tázacího typu ve zvolací je dosti častý, a to i při větách slovesných; na př. *ty bys to také chtěl?!*

2. Podobné jsou adverbiální věty, k nimž náleží geneticky také věty infinitivní významu deliberativního; na př.:

Už tady? »už jsi tady?« To jsi hodný Šimáček SebrSp. XIX, 170; Jen jim ještě dodat odvahy... *A potom?* Sezima Sp. III³, 107; *Zradit sama sebe? Obětovat svou vědeckou budoucnost?* »mám zradit sám sebe?« t. 33; čo robiť: *vrátil sa, išť napred?* Vajanský SobrD. IV, 62; pudeš tam, *lebo já it?* Malovaný I, 39; tak co já, *it do toho pola, lebo zostal doma?* t. II, 269.

Sem hledí také tázací infinitivy závislé; na př.: *föil nevím, sict anebu jesće pučkat* Hors.

3. Časté jsou nominální věty, i závislé, s tázacími zájmeny (nebo s adverbii); na př.:

která, bože, moje vina? AlxBM. 309; oni vecěchu: *co nám do tebe?* Drk. 164^b; *co to, vece, skryto taky?* Baw. 60^b; všichni tu budau postaveni...; *a proč to?* RokycPost. A 19^b; v komž ni se (= toto) ni ono nebude platno, *co jiného*, než také jemu jest zahynúti? Šach. 292^b₂; po smrti *což jiného* tělu než pohřeb a na boží milosti dušě? Štít. uč. 155^b₂; a tak budú zevena (= zjevena) mnohých srdec *myšlenie, ké hrdá, ké pokorná, ké ku pravdě boží pochýlená a ké zatvrdilá* »která jsou hrdá...*« Štít. ř. 78^a₂;

co platno: i rúže rozškubána se stává smetím Sezima Sp. I³, 57; Tomášik objedná, *čo komu načím* Gregor-Tajovský Sp. V, 119; vy viete, *ako vám lahšie* t. IV, 8; *čo tu smiešneho?* Kukučín SobrSp. XIII, 21; *čo ma po ňom!* t. 36; Pozdrav Pán Boh, Pavo! *Odkiaľže, odkiaľ?* Jégé, Šangala 3;

a co ty, Josefe? KubínKlads. I, 41; *a co tule?* — to sou dva pytle zlata t. II, 242; *tak co platní*, musel mu vysázet dvě ště t. Záp. 126; *mesto jak daleko ztazi?* Czambel R. 214; *kampak pantáto!* KubínZáp. 131; do hospody teda přišli, *ale kam s ňíma?* t. 2;

* Je tu ustrnulý tvar archaistického zájmena *ký, ká, ké*; srovn. u ZUBA-TÉHO ve SbornFilol. IV, 233.

kampa, kamarádi? t. Klads. I, 18; *takam ty?*, pouďá, pruňí (= tak kam) t. 53.

Sem náleží případy s *to*: já vyběhna (ptám se): *co to?* Komen-ský Labyr. IX (216); *hdo to?* Kubín Záp. 410; přeběhne mi liška nebo srnka či *co to za neplechu*, a ne a ne i dostat t. Klads. I, 80. Jiné příklady viz v § 6a, v kapitole o deiktických větách; jeť vedle otázky vhodnou podmínkou pro nominální formu také zájmeno *to*, od původu deiktické.

Hledí sem také tázací *kdo s koho?* »kdo koho přemůže? atp.«*.

Bylo by možné klásti sem leckterou nominální větu s *jaký*, staročes. *kaký*; na př.: *jaký div?* Ač není často možné přesně od-dělovati tázací typ od zvolacího, přece jen lze tyto věty označiti spíše za zvolací (*jaký div!*) a proto byly uvedeny v kapitole o zvolacích větách (§ 3i).

12. 1. Nejčastější typ tázacích vět nominálních jsou delibera-tivní infinitivy s tázacími zájmeny, vyskytující se v starším jazyce i v novém. Jsou to především přímé otázky; na př.:

co mi učiniti s tobí? Hrad. 125^a; ach mně smutnej, *kam mi jíti?* t. 38^a; *proč mi nebyti živu?* AlxBM. 344; *proč mi živu býti tehda?* t. 336;

koho poslat?, *komu to dát?*, *co počt?*, *nač to dělat?*, *proč plakat?*, *kde to vzít a nekrást?*, *kam to dát?*, *odkud to vzít?*, *kdy tam jít?*, *jak si pomoci?*, *co se zlobit?* »proč...« atp. Us. novočes. (ZUBATÝ NŘ. IV, 138 a VI, 65); *kde sebrat ministranta?*, ptal se páter nevrle Stašek Sp. IV, 107; *tak co dělat?* myslí si Kubín Klads. I, 8; *gde je hledat?* Hors.; *nač s tém spíchat?* t.; tosi (= tož si) pravím: *co fěil dělat?* Kašík 147; A ty přijmeš? *A čo mi robiť?* Timrava ChudRod. 72; *a kdeže mi íšť, kde sa síniť?* t. 13; *oh, ako slúbiť?* t. 66; *čo robiť*: vrátiť sa, íšť napred? Vajanský SobrD. IV. 62; *co počnuc?* Czambel R. 215.

2. Za druhé jsou to nepřímé (závislé) otázky, jež nabývají -povahy relativních vět, a to po slovesích *býti*, *míti*, *vědět*, *dáti* a j.; na př.:

nejmám' co dáti Hrad. 127^b (GEBAUER HistMI. IV, 249);

* Stáří této nominální věty zaručuje předložka *s* s akus., jež je v histo-rické době archaismus; srovn. u Gebauera v HistMI. IV, 489.

nejmám se nic zpovídati ani jmám co tobě dáti t. 145^a (t.); *ne-mámť nyní co dáti* Pass. 316 (t.); *nevím tomu co řeci* Baw. 143 (t.); *nemá se ho (chleba) co najěsti* KabK. 28^b (t. 250); *nemáje co více psáti* ŽerKat. 295 (t.); *není proč o ty (věci) rozjímáti* ŠtitBud. 46 (t.); *nemá co píti* Otc. B 46^b; *aniž se mějěše kde ukryti* t. 139^b; *nevědieše, co sobě učiniti, ani vědieše, kudy jíti ku peleši* t. 54^b; *kam se děti nevěduce* AlxV. 2063; *nechťě kdy jmieti pokoje* t. 2006; *není oč sobě cěžko činiti* Tkadl. 28^b; *není co zahrěsti* ApŠ. 38; *pakli se nemá čím vyplatiti* Mill. 102^b; *ani sobě zač kúpiti mají aniž mohú* t. 70^b; (Kristus nás) *napomíná, kak nám živu býti* Mat. 53^a; — *není se co diviti tomu »není se proč diviti«* ŠtitE. 11 (Zubatý v NRĚ. VI, 71); *není co mu věřiti* Hilar. 17^a (t.); *nemají se tomu co diviti* ArchČ. XVIII, 557, z r. 1513 (t.);

mám co jísti Us. novočes. (Gebauer l. c.); *jedl bych, ale nemám co* t. (t.); *bylo by co povídati* t. (t.); *vím (mám, jest, povím ti, dám ti) co dělat; mám kam jíti; jest, oč státi; vím, s kým o tom promluvit* Us. (Zubatý v NRĚ. IV, 65); *nevím, koho poslat; nevím, kdy tam jít* Us. čes. (Z. v NRĚ. IV, 138—139); *budeš vostatek vědet, co dělat* Kubín Záp. 67; *rozmejšlí, co a jag dělat* t. 2; *nemá kohožít (= koho vzít) za kmotra* t. 28; *aby zvedáli, kadyk se pustít* t. 12; *te meslíš, že nemáme cu dělat?* Hors.; *nevím, kumo říct, abe nám šel pumuct* t.; *nemá sa čemu tešit* Kašik 83; *buže hležeč, kerak tu sanoč zabič* Stavař 19; *potom sa ukáže, čoho sa chytil* Gregor-Tajovský Sp. V, 96; *nemá jim dac co jesc* Czambel Reč 226.

3. Větný význam nezávislých infinitivů je zcela zřetelný; tak na př. *co dělat?* znamená »co mám dělat?« nebo »co bych měl dělat?«. A také se tímto slovesným způsobem často vyjadřujeme. To arciž nesvědčí pro možnou domněnku, že nominální typ *co dělat?* vznikl ze slovesného elipsou finitního slovesa *mám* nebo *měl bych*. Jde o dva samostatně vzniklé způsoby a nominální je beze vší pochyby starší než slovesný; srovn. v § 29s. A nebylo by správné viděti v našich případech elipsu slovesa *býti*, t. j. předpokládati, že *co dělat?* vzniklo z *co je dělat?*; srovn. v § 26a.

4. Deliberativní infinitiv se nezřídka *vynechává*; protože se rozumí ze souvislosti; na př.: *měl bych tam někoho poslat, ale koho [totiž poslat]?* Us.; *měl by tam někdo jít, ale kdo?* t.;

už bych mohl začít něco dělat, *ale co?* t.; utekl bych nejraději, *ale kam?* Mahen, Člověk 55; — kdo se ošdil, nedraho koupil, ví-li, *jak po druhé* [koupit] Přísl.

Tu všude se rozumí deliberativní infinitiv z předešlé věty, s níz tvoří nominální věta souvětí. Často však je třeba doplnit infinitiv ze širší souvislosti anebo ze slovesa, jehož nebylo užito právě v předešlé větě; na př.: pojďme do města!; *co tam?* [dělat] Us. novočes.; *co teď?* t.; Odprosit? Já? *A proč* [odprosit]? Holeček, Pero 278; *A teraz čo?* Z čoho zaplatia dlžobu? Gregorová PokorL'ud. 14; *tak co*, vodňikuď pomoc žádná, kluci byli už dost veličtí, ať si dou hledat ňakou službu Kubín Záp. 114; *tak co já*, iť do toho pola, lebo zostať doma? Malovaný II, 269; *co fčil?* Hysly; *co dneskaj zas?* t.; řekni, *co a jak* Us. ob.; tag zme s ňima (s formany) správu uđelali, *jak daleko a zač* [je založit] Kašík 104; přemýšloť, *co a jak*, aby se ňestať, co tu slyšit Loriš 83.

Od tohoto *co a jak* [udělat atp.] je třeba lišiti *co a jak* s významem »co je (bylo, bude) a jak je (bylo...)«; na př.: A toť byl ve dvoře při koňoch a toť přišel jednúc nám ze strachem brozným: jél na pole a mjél blážňivé koňe a tý sa mu splašily... Toš potem, jak přišel dómu, toš pravil pánovi, *co tebo jak* Kašík 110.

Patří sem také *kudy (a) kam*; na př.: jednou si vyjel do ťech lesu na loť...; takovej jelen to bere..., stačit mu né...; *kudy a kam*, marná otázka Kubín Záp. 38 »kudy a kam utéci«. Bývá i jako infinitiv závislý, o němž podrobněji dále sub. 5; na př.: přišel do hustého lesa a nevěděl *kudy kam* »kudy a kam jíti« Us. ob. Toto *kudy (a) kam* vzniklo tedy elipsou infinitivu pohybového slovesa. Jeho původní význam se zatemňuje a znamená často »co a jak udělati«; na př.: pořád nad tou prací sedím a *nevím kudy kam*. Tu a také jindy ztrácí náš výraz větnou platnost a stává se předmětem k finitivnímu slovesu; pak arcit' zaniká pauza mezi tímto slovesem a jím. Srovn. dále sub 5; tam ještě o jiných závislých infinitivech.

5. Také u infinitivů závislých proniká často zřetelně jejich původní větná platnost; tak na př. *nevím, co dělat* znamená totéž co slovesná věta »nevím, co mám dělat, co bych měl dělat, co bych dělal«. Slovesné věty tohoto typu se vyskytají vedle nominálních vět infinitivních už v jazyce starém; na př.: aby mu ráčil zěviti,

co z toho bratra učiniti má Otc. B 54^b; — *nemám se zač styděti* || *má, zač by se styděl* ŠtítVyš. 55^b₁; — *hledáše, kudy* (= jak) *by mu mohl uškoditi* Otc. B 175^a; atpod. *

Závislé infinitivy ztrácejí často větnou platnost a splývají s předcházející větou hlavní, jak svědčí zánik pauzy před nimi a kladení enklitik před tázacím slovem. ** Zaniká pauza zpravidla po slovesích *míti* a *býti*: *mám co píti, nemám co jísti, je se nač těšit* atpod. *** Jindy se pauza držívá: *vím, co dělat; nevím kam si sednout; napomíná, kak nám živu býti* (viz výše).**** Enklitika náležející do infinitivní věty stávala původně za prvním slovem této věty, t. j. za slovem tázacím: *mám, nač se těšit; jíst (něco), čím se chlubiti*. Srovn. na př. staročes. *nenie co mu věřiti*. Velmi často se však kladou hned za řídicí větu nebo do ní: *mám se nač těšit, je se nač těšit* atpod. Tak je i v starším jazyce: *nemá se ho co najěsti; nenie se co diviti; aniž se mějěše kam ukryti; pakli se nemá čím vyplatiti* (se vloženo do věty *pakli nemá*).

Hledí sem také posouvání tázacího slova nebo i jiných slov do věty slovesné; na př.: *by bylo kam lzě utěci* AlxM. 21 (původ.: *by bylo lzě, kam utěci*); — *jest niet čo* Gregor-Tajovský Sp. IV, 15 (původ.: *čo jest, niet*; vých.-slovens. (viz sub 2) *ňemať jim dac co jesc* (původ.: *ňemať, co jim dac jesc*). I v češtině se říkává: *nemám jim co dát jíst* (*k jídlu*).

Infinitivy, které ztratily původní větnou platnost, staly se částí předcházející věty, nejčastěji předmětem, někdy podmětem nebo doplňkem (§ 60 sl.): *nemám co píti* (tážeme se: *co nemám?*); *je co píti?* (= *co je k píti?*) atd. Proto se enklitika kladou tak, jako kdyby obě původní věty byly jedinou větou: *je se co diviti* atd.

Splynutí bývalé infinitivní věty s předcházející slovesnou větou

* V Mat. 293^a čteme: když nejmějěše, *čím by zaplatiti*, káza jej pán prodati. Jde tu o kontaminaci způsobu nominálního a slovesného: *čím zaplatiti* || *čím by zaplatil* > *čím by zaplatiti*.

** Srovn. ZUBATÝ v NR. VI, 65–66.

*** Tu se nám zdá, že je *co v mám co píti, nemám co dáti*... předmětem k *mám, nemám*. Tak GEBAUER v HistMl. IV, 250. Proto myslí, že v *nejmám čo dáti* je *čo* od původu záporový genitiv; je to však nomin.-akus. Skutečný gen. je *čo* v případech typu *nejmám ni-čo, nemám nic*.

**** Podle toho bychom měli čárku dílem psáti, dílem nikoli; srovn. ZUBATÝ l. c. 66.

je dobře patrné tehdy, když se infinitiv vynechává, protože se snadně rozumí ze souvislosti: rád bych tam poslal, *ale nemám koho [poslati]*; rád bych se ukryl, *ale nemám kde*; rád bych to udělal, *ale nemám kdy*; tak ZUBATÝ v NR. VI, 139. Nebo: chtěli sa téj kočky zbyť; *ale nevěděli jak* Kašík 108. Jsou toho i staročes. doklady; na př.: potom by i hodování přestala, *jakž by nebylo nač* ŠtitPař. 115^a (Gebauer HistMl. IV, 250); *sám nevěda kam*, počě jíti Otc. B 149^a; mlč a nekvěl o to!, *neniel proč, neniel zač* Tkadl. 28^b.

Tázací zájmena tu zřetelně pocítujeme jako část hlavní věty, jako předmět nebo podmět (měl by tam někdo jít, *ale není kdo*).

13. 1. Ze staršího jazyka sem patří participiální případy typu *nenie kto pomoha* a *neviem, čo čině*, doložené hojně u Gebauera v HistMl. IV, 598—599; na př.:

nenie kto pomoha ŽWittb. 21, 12; *nenie kto dobuda dušě mé* t. 141, 5; *nenie kto co pověda* AlxV. 147; *nenie kto čáky přidada* t. 480; *by nebyl kto poslúchaje, nebyl by také kto zpravuje* (= pomlouvaje) Štit. uč. 110^b; *kdyby nebyl kto trpě* (protivenství) ChelčP. 167^a; *nebyl kdo dědin osévaje* Háj. 31^a;

neviem co čině Štit. uč. 150^b; *neviete co prosiec* Krist. 81^a; *nevědieše, co učiniti ani kam sebu vrha* Otc. 403^a; *nevědieše co odpověda* Pass. 367; *dáváš komu co ráce* LMar. 66.

Smysl těchto participiálních výrazů je zřetelný ze souvislosti: *nenie kto čáky přidada* = »není (nikoho), kdo by přidal čáky (naděje)«. Svědčí o něm doklady, kde je participium za slovesnou větou latins. originálu: (*nenie*) *kto pomoha* je za lat. »qui adiuvet«; (*nenie*) *kto dobuda* za »qui requirat«. A konečně ukazuje doklad z Otc. 403^a (srovn. výše), kde je (*nevědieše,*) *kam sebu vrha* vedle infinitivu *co učiniti*, že participiální výraz má takový význam jako deliberativní infinitiv (§ 12), tedy »kam by se vrhl, kam se má vrhnouti«.

Jde o závislé věty tázací s participiem, úplně analogické se závislými infinitivy typu (*nevím*) *co činiti*. V podobě nezávislé by naše věty zněly *kto pomoha?*, *čo čině?* V době historické tuším nejsou doloženy, ale lze je s právem předpokládati pro doby starší. Jejich přesný význam nemůžeme stanovit, protože jde o jmenný výraz slovesný, který je v historické době zpravidla skutečným participiem. Hledíme-li k tomu, že je participium *-nt*, o něž jde,

od původu bez pochyby slovesné adjektivum. bylo by lze původní smysl našich výrazů typu *kto pomoha* vyjádřiti přibližně »kdo pomáhající, kdo k pomoci, kdo pomocník?«, t. j. s větnou platností »kdo je, bude atpod. pomáhající, kdo je pomocník?«*

Jako deliberativní infinitivy ztratila i tato participia větnou platnost a splynula s předcházející větou slovesnou a pocitovala se za její část, buď podmět nebo předmět. Svědčí o tom zánik pausy a kladení enklitik před tázacím zájmenem: *nenie se kto smiluje* ChelčP. 238^a; *by jim* byl kto věře t. 169^a; *neniel mi* kto odtuše Tkadl. 1, 22; *neniel mi* kto radě tamt. 1, 21 (Gebauer l. c.). Byl tedy smysl našich případů asi takový, jako kdyby za participium bylo adjektivum nebo substantivum: *nenie kto pomoha* = »není kdo pomocný, není žádný pomocník«.

2. Z části sem náleží novočes. výraz *kdepak*.

Má často význam »ne, nikoli«; na př.: *byls tam?* — *kdepak!*; *už to zaplatil?* — *ale kdepak!* K větnému významu těchto slov srovn. v § 171.

Poněkud jiné jsou případy, jako na př.: »Teď dost, posílat (peníze) mu (synovi) dál nemůžeme. *A depak*, tomu to šeno nestačilo Kubín Klads. I, 22; Sedlák přilít na milího hastrmana, pustil se do něj, ať mu dá koňe nebo peníze. *Ale gde pak*, nedostal nic t. Záp. 37. I tu bychom mohli vykládati *kdepak* za »ne«, ale spíše jde o význam »co si myslíte?« nebo o deiktický význam »hle!«. Oba tyto významy jsou málo konkrétní, formální, citové, a proto lze náš výraz docela dobře vynechat.

Od původu je to nepochybně tázací nominální věta, ale asi dvojí povahy. V případech typu »už jsi zaplatil? — *ale kde pak?*« jde snad původně o výraz *kde pak (na to) vzít (peníze)?*, zkrácený časem o deliberativní infinitiv; srovn. v § 123, 4. Byla by to vlastně řečnická otázka se smyslem »nevím, nemám kde vzít«, z něhož vplynul dále význam »nezaplatil jsem«. V případech typu »byls tam? — *kdepak?*« je *kdepak* od původu nominální věta tázací bez infinitivu, ale rovněž řečnická otázka se záporným smyslem »nebyl jsem, ne«. Z těchto dvojných případů proniklo naše *kdepak* i do jiných a nabývalo i onoho významu formálního, citového.

* Při výkladě o nominálních větách ani nemůže jíti o vlastní význam těchto participií, nýbrž jen o jejich větnou nebo nevětnou platnost.

6. Kvalifikační věty.

14. Jde především o nominální věty, jimiž stručně charakterisujeme, kvalifikujeme osobu, věc nebo situaci; na př.:

divný pořád (-ad?) v ptáciem perí, ano... ŠtítBud. 43; tu náramně čisté věci dělají od zlata..., jesto k viře nepodobno Lobk. 5^a; *Betlém od Jeruzalema jedúc leží proti západu slunce...; a velmi slá, kamenitá cesta* t. 107^b; *rybníkův v zemi české, věc k viře nepodobná, jak jest mnoho* Puch. (Hujer v LF. XLVIII, 244 pozn.); *divná tvá filozofia, jestliže tyto věci u tebe dobrými a užitečnými* slovou Komenský Truchl. II, 153; *pomysli sem sobě toliko: divná toho světa zpráva!* t. Labyr. XXX (284); *Dobře, podiž!* t. Labyr. III (195); *Vidíme ptáka létati? Přírozené to jemu* t. Did. XIV (164); *Vidíme rybu u vodě plouti? Přírozené to jí* t.;

Co říkáte tomuhle? *Pěkné* Sezima Sp. III^s, 120; *Nezdá se být z lidí, s nimiž možno dlouho zahrávat. Nesmysl.* Je jako všichni t. 31; *Nebo se madame vůbec zachtělo nějaké ostřejší chuti... — Nesmyslné žerty* t. 101; *Jde o mé zdraví, vidte? Tuzě vzácná věc!* t. I^s, 51; *Professor? Obor? Historie* Mahen Dobrodr. 17; *Jste ženat? Vdovec. Děti? Žádné* t. 18; *No — krásný člověk, rovný jako svíčka a charakter.* Svoboda Sp. XLI 13; *Marné, vše marné* Čech VybrSp. IX, 240; *ach, krásná země, krásný lid — jen ve vzdělání trochu opozdílý* t. 257; *Pilný mladík, vikář vážně přikývl* Rais SebrSp. IX¹, 457; *Bato (= ba to); trest s nebe!* t. 315; *pořád jsem ukazovala, ale nic platno* t. XXII, 176; *A žádná pomoc...? Všecko nardarmo, třeli ho půl hodiny a nic platno* t. IX¹, 315; *Zbytečné věci, zahuhlal postrašený atlet* Čapek-Chod Sp. VII, 192; *Marno mluvit!* Holeček, Pero 204; *v jakém stadiu jsou záležitosti jeho srdce? Těžká řeč* Mrštík Pohád. 91; *(doktor) ptal se na pacienty. Všecko zdrávo, jen starý Krušina přiskřípl si trochu ruku* Šimáček SebrSp. V, 11; *Nejpěknější přehled všech vědomostí o záduze* podal K. Kadlec..., *velmi záslužná práce, kde... V. Novotný, Čes. dějiny* I 1, 490 pozn.; *dostal jsem od něho turecký nůž, primitivní práce, ale charakteristická* Zeyer v dopise Vrchlickému (ČasModFil. VIII, 73); *Chyba! Veliká chyba, že ta bába si smrt rozmyslila* Baar SebrSp. XII, 70;

začala ho budít, kosinkama plácát, píchat, *ale všecko marní*

Kubín Záp. 59; debes mo tu puvidal andelske nebu ďábelske, *fšecku marní* Hors.; *márné*, musíš si odechnúť Kašík 114; *marne chozeňi*, už mu to nič nepomože M.-laš.; *inu darmo povidat* Kubín Záp. 12; bylo... radosti, *že darmo jazyk trmáčet* t. 14; von de, dívá se sem, zas tam a *všecho možni*, jako dyž hledá zrníčko makovi t. 24; mnoho rytířu se vo ní pokoušelo, *ale šeno nadarmo* t. Klads. I, 94; *nič platno*, musíš se vožeňit t. Záp. 519; f apatice sem byla (pro mast) a *nič platno* Veselský 23; *nič platni*, musíme jož hit Hors.; *no tak dobře*, Honza se vobrojil t. Klads. I, 94; pučké, já jož do; *ďubrá* Hors.; Matka pékla chléb, *dobrá!* Staříček vzal kúsek těsta... Kašík 103; *ale horší*, fěif nemám pľachty Hysly; *nič platno*, vono se nezdá, *ale žádni teplo* V. Meziř.; holt, *trefa*, tam se vořeju Kubín Záp. 85; vono se prášelo, *nebespečná cesta*, tak von se pustil tady na Setňov Hošek Uk. 62; *no tag žádná pomoc*, konečně videl, že mu musí ceru přec jen dát Kubín Záp. 24; (ďrak) se začal čapejřit a syčet, řvát a *zle*, jako dyš se pytel hromu rostrhne »a bylo zle« t. 13; popat jeden druhého a tancujou dost a dost; *celej jarmak jedno dopušteňi* t. Klads. I, 21; jinda to tu fšecho stavaťo, *ale fěil*, pambu opatruj, *prazna jizba* M.-laš.; po téj cestě velice moc koňf šlo, *no pyľná cesta* »plná cesta jich bylo« Kašík 109; peřin je dost, *žádná bida* V.-Meziř.; *snadno pumoc*: v te studince... žaba šeži; něch žabu zabiju Loriš 86; až přindu do dumu, ac je to zrobyně. *Tak moja vula* t. 84; ja še o moju Boru ňestaram, *bo ona mudra v každej veci* Czambel Reč 237;

Dobre; pravda je, ja som rector plany Kukučín SobrSp. XIII, 13; *Dobre, dobre*, deti moje Gregorová, Kytka 8; *Prostá vec* — pohľadať mu inštruktora Kukučín t. 34; to je pýcha; *nič iné ako pýcha* t. 10; ak pán Lačný zabudol... *Vec velmi povážlivá* t. 5; Chcely by ste, dietky, vedieť, kto bola Zorka? *Pekné meno*, však? Gregorová, Kytka 23; chváli sa, ďakuje Pánu Bohu, že je ešte pri sile... *Však horkýže** síla, ledva sa kývala t. 12; Žena, deti, dajteže mi vody... *Nič, ticho* Gregor-Tajovský Sp. V, 15; *Dobré deti*, tak sa berú do roboty — až radosť t. 110; *Zvláštna vec*: tak veľa číta a málo rozpráva t. 117; ach, *hriech pomyslieť* t. 12**;

* *horký (že)* nebo *horky* »kdepak, bodejť« apod.

** Srovn. podobné věty citové, *hanba o tom mluvit* a j. (§ 91).

sami, riekol žene Vajanský SobrD. IV, 71; Rozsobáš! zaškaredil sa Turák. *Zlá vec, špatná vec* t. 93; *Vezme a pozre peniaze... Málo* Timrava ChudRod. 13; *Sveta dost* -- pôjdem do služby t. Dedins-Pov. 28;

to djefča do nej (studničky) fúklo a tá studňica hned zamrzla. *Dobre*. To sa ale ocovi nežvidelo D.-or.; *šicko jedno*, lebo hlapec zomre od strachu lebo še pokaja Czambel R. 211.

Kvalifikujúciho smyslu jsou mnohé ze zvolacích vět uvedených v § 3; na př.: *psi život!*, *ta radost doma!*, *holka hříšná!* Odlišují se od kvalifikujících jen zvolací povahou; někdy je dosti nesnadné oboje věty od sebe oddělovati, protože jednak zvolací věty ztrácejí nezřídka zvolací ráz, jednak kvalifikující věty bývají vyslovovány náladově, způsobem skoro zvolacím. I věty typu *škoda se zlobit* (§ 9i) bylo by možné sem zařadit, ale po jiné stránce jsou zvláštní kategorií.

15. 1. K nominálním větám kvalifikujícím náleží většina nápisů na domech, na tabulkách, na listinách atd., tituly knih, článků a adresy: *škola*; *okresní nemocnice*; *četnická stanice*; *Nová ulice*; *obec Řečkovice, okres Brno*; *ministerstvo školství a národní osvěty*; *MUDr. Jan Novák*; *B. Němcová, Babička*; *pan prof. dr. Fr. Novotný v Brně*.

Větná platnost těchto nominálních výrazů je nepochybná; nápis *škola* znamená »to je škola« atpod.; titul *B. Němcová, Babička* má též význam jako slovesné věty »auktorkou této knihy je B. N. a jmenuje se ta kniha Babička«; adresa *Pan prof. Novotný v Brně* znamená »tento dopis náleží prof. Novotnému v B.« atd. Jsou to nominativní věty jmenovací, jež chtí upozorniti čtenáře, že to, co vidí, je škola, je dopis pro toho a toho atd.

Tyto nominální věty mají též význam jako výklady, popisy a výěty (§ 19). Ukazuje-li učitel žákům vycpané ptáky a řekne-li *orel, káně, jestřáb* atd., znamená to »to je orel, káně, jestřáb« atpod. Nebo vyzve-li učitel žáka, aby vyjmenoval všechno, co vidí na obraze, může žák odpověděti buď slovesně *to je strom, to je oráč, tu je vůz ...*, *zde vidím strom...*, anebo nominálně *strom, oráč, vůz* atd. Nebo průvodce po národopisném museu vysvětluje návštěvníkům, co v něm všechno je, nominativy *pišťanský kroj, trnavské krajky, habánská keramika* atd. Jsou-li na těchto předmětech nápisy *pišťan-*

ský kroj..., mají pro diváka a čtenáře týž význam jako výklad průvodce.

Je arcit rozdíl mezi nápisem, adresou atd. a mluvenou větou. Řekneme-li *to je zima* nebo *zpropadená zima!*, jsou to věty, ať je vyslovíme sami pro sebe či k někomu, ač se arcit nejčastěji obracíme k posluchači nebo k posluchačům. Nápis atd. není v pravém smysle větou, ať má formu nominální či slovesnou (*zachovávejte klid!* atp.), nýbrž jen v tom smysle, že je odleskem mluvené řeči. Říkáme při výkladě atd. *orel, pištanský kroj, škola...* ve významu »to je orel...« a dáváme tato slova jako nápisy nad předměty, budovy atd., chtějíce, aby ve čtenáři vzbudily představu »to je orel« atd. Větami v pravém smysle se tyto zápisy stávají teprve tehdy, když čtenář nebo divák svou představu sám vyjádří. Zastavím-li se u nějaké budovy, prohlížím-li si ji a spatřím-li nápis *škola*, řeknu si: *aha, škola* nebo *tak to je škola*. Nebo všimnu-li si nápisu *škola* dříve než ostatní členové mé společnosti, upozorním je buď nominální větou *škola* nebo slovesnou *tohle je škola*. Tu tedy nápis jako by se stal živou řečí a splní svůj úkol. Tak jest rozuměti tvrzení, že je nápis atd. věta. Platí to arcit také o nápisech atd. majících podobu slovesné věty a o každém slově psaném nebo tištěném*.

Nápisy atd. typu *škola* jsou věty proto, že vystihují celou představu mluvící osoby. Po stránce gramatické jsou to nominativy, jež shledáváme nejčastěji u nominálních vět. Lze tedy s nimi vystačiti ve všech případech sem hledících, i v adresách, kde se někdy užívá — snad zbytečně — dativu: *Panu XY...* Že by byl dativ správnější, jak se tvrdívá, je jistě chybné, protože není správný předpoklad tohoto tvrzení, že nominální útvary na adresách vznikly elipsou ze slovesných vět »toto psaní patří panu XY« nebo »... budiž odevzdáno« atpod. I určení místa lze v duchu jazyka vyjádřiti nominativy: *Pan... Praha, Příkopy č. 20*. Taková adresa je pak řada nominativů, vyjadřujících řadu představ píšící osoby, tedy řada nominálních vět. Srovn. v § 70 sl.

2. Nominálních vět nominativních užíváme při představování:

* K otázce, je-li nápis věta, srovn. A. KLOUDA v článku »Nápis - věta« v ČasModFil. XI, 141—143. Dokazuje, že je nápis věta, ale jeho argumentace je jiná než má. A má na mysli jakýkoli nápis, nejen nominální.

Mezi nominálními větami uvádíval nápisy ZUBATÝ ve čteních.

můj přítel Pospíšil; pan Záček; kapitán Zlámal; redaktor Váša atpod.

Smysl těchto vět je týž jako v slovesných větách *to je můj přítel P.* atd., *dovoďte, abych Vám představil svého přítele P.* atd.

16. Kvalifikující nominální věty jsou velmi hojné; vedle případů, uváděných v předešlých dvou paragrafech, shledáváme ještě několik jiných typů.

1. Obecně rozšířen je typ *chalupa jako chalupa* »jedna chalupa je jako druhá, všechny chalupy jsou stejné«. Na př.:

oči jako oči, pravila pojednou potutelné Mrštík Pohád. 198; no, kalého nevidíte nic, *barák jako barák, chalupa jedna jako druhá* Rais SebrSp. IX, 42; *pes jako pes* »každý pes je stejný« Bartoš Slovn. 128; *darebák jako darebák, klobouk jako klobouk* tamt.

Sem patří také nominální věta *jeden jako druhý* »jeden je jako druhý, všichni jsou stejní«; na př.: *Vý jedny holomci... Jeden jako druhéj*, každimu pětadvacet »jste jeden jako druhý« Kubín Záp. 444; *pany stály jedna jako druhá* t. 24.

V tomto druhém příkladě ztratil výraz *jedna j. d.* větnou platnost — jak svědčí zánik pauzy před *jedna* — a splynul s předcházející slovesnou větou jako její část, doplněk, chápaný jako většina doplňků za bližší určení slovesa, tedy za určení adverbialní (§ 72); ptáme se »jak stály?«, tedy tak jako na doplněk *bos* ve větě *chlapec chodí bos*.

Jiný význam má nominální věta s *jak (o)* v těchto případech:

Josef jak Jozef, ten už je tovaryšem, horší je s Franckem Bartoš Slovn. 128 (m.-slovens.) »s Josefem je už dobře«; *letos jak letos*, horší bylo lóni »letos je ještě dobře« tamt.; *pít jako pít*, enom kde peňfze brat t. »ono by se pilo«; *vypožčat jak vypožčat*, ale horší oplácat t. Takové věty se vyskytují i v jiných nářečích.

2. S typem právě uváděným souvisí typ *jeden krásnější než druhý*. Říkáme na př.: to jsou krásné obrázky; *jeden krásnější než druhý!* Nebo: vidíš stá a stá výšiviek, *jedna krajšia od druhéj* Jar. Vlček v SlovensPohl. XV, 367; *holka jedna krásnější než druhá*, halt se mu líbily Kubín Záp. 306; *ste to smrholove, jeden věci než druhéj* t. 8.

3. Hojný je i typ *každý den nové neštěstí* »každý den se přihodí nové neštěstí«. Podobně říkáme na př.: *každou chvíli něco*

nového. Nebo: po hostiňe tancovali, princezna šla na dračku a těch tři sta páru do kramoru rostancovala. *Každí kolo jiní střevíce* Kubín Záp. 49, »každé kolo byly jiné střevíce, ... měla jiné střevíce«.

Tyto nominální výrazy jsou od původu souvětí: *každý den* — *nové neštěstí*; jeho smysl byl takový, jako když říkáme »neminul den, aby se nestalo nějaké neštěstí«. *Každý den* je tedy od původu nominativ, který se začal chápati za akusativ příslovečného určení, když ztratil větnou platnost a splynul s druhou nominální větou. V případech typu * *každá chvíle něco nového* byl pak nominativ nahrazen akusativem. Srovn. v § 33 a 67 sl.

4. Typ (*a, tak*) *konec*.

Na př.: ty jsi má — *a konec!* Šimáček SebrSp. VI³, 267; jak se toho napila, *konec* Veselský 13; keď mi mojeho brata i jeho psa tak živého ňezrobiš, jak buľi, *tak ci koňec!* CzambelR. 278; ej vera jich ňedohoňime...: *koňec i tebe i mňe* t. 224; Nebo říkáme: už toho bylo dost a *teď konec*.

Smysl těchto nominálních vět je jasný; na př.: »jak se toho napila, *konec*« znamená: »..., konec bolesti, byl konec bolesti, bolesti přestaly«.

V stejném významě užíváme také *hotovo*: vezme se to, pak ono, spojí se to a *hotovo*; atpod.

5. Typ *on a dluh!*

Na př.: To víš, *já a dluh!* *Pšenice a pejř!* Šmilovský SpVýpr. V, 159; *Kleofáš a prodati dům!* t. III, 264; *ten a jet pumale!* Hors.

Takové a podobné věty jsou běžné v celém jazyce. Jejich význam je zřetelný; na př. *já a dluh* = »já a dluh, to se k sobě nehodí, já nemám rád dluhy«; *Kleofáš a prodati dům!* = »K. že by prodal dům!«.

Tyto případy se vyslovují silně náladově nebo zvolacím způsobem; po této stránce by náležely do vět zvolacích (§ 2 sl.).

6. Jiný typ kvalifikujících vět je v tomto dokladě: toš tu z mosta se valí jakéhosi lidu, *aš černo* Kašík 71. Podobné případy jsou dnes dosti hojné. Smysl naší nominální věty je »až je černo, až se to černalo«. Často nebývá pauza před *aš*; tím ztrácí výraz *aš černo* větnou povahu a stává se adverbialním určením předcházející slovesné (nebo nominální) věty: *bylo tam lidu až černo*. Tých vývoj jsme poznali u citových vět *aš běda, až hrůza, až strach* (§ 9₂).

Jiný případ je *nemilo bohu*: utrácá peníze *nemilo bohu*; zhňusili ste to *nemilo bohu* (Bartoš Slovn. 231; bez pochyby z mor. slovenštiny). Původní smysl byl tento: utrácí peníze, (až) je to nemilé bohu. Dnešní význam tohoto výrazu je adverbialní = (utrácí) k boží nelibosti, (utrácí) velmi*.

7. Obecně rozšířeny jsou věty tohoto typu:

Ještě pár kapek, říkáme a stačí to Čapkové Zahr. rok 47 »ještě když spadne pár kapek, ještě kdyby trochu popršelo, stačí to«; *ještě chvílku* a byl by se zadusil Us. »kdyby to trvalo ještě chvílku«; *nákou minutu* a budu škvarek hotovej Kubín Záp. 4 »bude-li to trvat nějakou minutu, budu...«; *jediný chybný krok* a byl by se sřítit do propasti Us.; *ještě jedna taková bórka* a je pu vubílí Hors.; *taková velká divenka* a vona se chce ešče chovat Slavkovs.; *ještě tutu* a dust' Hors. »ještě toto zbývá (je třeba udělati)...«; *celý deň slnko*, předsa je vlhká otcovská roľa Krasko, Verše 26 »celý den je slunce a přeče...«;

koniec fašiangov tu a zima nepopúšťa Gregor-Tajovský Sp. IV, 37; *dost cheba ledajaká* a ona se tak umi vesmiť z každího Malovaný I, 49 »přihodí-li se malinká chyba, ona...«; *jak, suchá silnice* a lovíte ryby? Kubín Klads. I, 17 »silnice je suchá a lovíte (na ní) ryby? (= na suché silnici lovíte ryby?, srovn. v § 55s).

8. Ne hojný, ale rovněž obecně známý je typ *kmotr nekmotr*. Na př.: *kmotr nekmotr*, s hrušky dolů! Us. ob. = »ať jsi kmotr či nikoli... (v 3. os.: ať je to kmotr či není...); *ale chudej nechudej*, umínila si, že inho si nevezme Kubín Lidoml. 158; *trňi netrňi*, to na nás neplatí Kubín Záp. 3; *táta netáta*, jen po svím demů (= hled' dostati půjčenou věc i od táty) Hruška Slovn. 115; dež tema koňima oře, *tož mokro nemokro*, takovi tam naďeťá jame Malovaný I, 164; *sedlák nesedlák*, pro vrchnost sme jenomej robotníci Nováková SebrSp. VIII², 214; *vojna nevojna*, té chvíle Václav o to hrubě nedbal Jirásek SebrSp. XXXIV², 232; v jedné hospodě na nocleh | *pán nepán* se sejdem Čelakovský (Ohlas pís. čes., Pocestný). V tomto posledním případě necítíme už plně větný význam

* Starobylost tohoto výrazu dosvědčuje jmenný tvar adjektivní *nemilo*; v pozdějším historickém vývoji se ujmá zpravidla tvar složený. Zachoval se arcíř tvar jmenný právě proto, že se v *nemilo* necítí adjektivum (s významem »je nemilé«), nýbrž adverbium.

(»sejdeme se, ať jsme páni, či nejsme«), nýbrž adverbialní (= »vesměs, veskrze se sejdeme«) nebo podmětový nebo doplňkový (= »všichni se sejdeme«); bývalá nominální se tedy stala částí následující slovesné věty. Srovn. v § 60.

V jazyce starším bývá nomen uvozeno částicí *leč*; na př.: *leč živ, leč mrtev*, vždy náš bratr jest Růž. 1; *leč křiv, leč práv*, vzdal se toho Vít. 63^b (Gebauer Slovn. II, 215). My bychom řekli: *živ neživ...; práv nepráv...* Srovn. ještě v § 69^a. O větném významu těchto výrazů svědčí to, že tu bývá v starším jazyce slovesná věta spovná: *leč buď starý nebo mladý*, mrzie bohu jako hadi Vít. 33^a atp. (Gebauer l. c. 216) »budiž starý nebo mladý«.

Velmi příbuzný je typ *voják sem, voják tam*: ve vojně voják sem voják tam »na jednom vojákovu nezáleží« Kubín Záp. 287.

9. Dosti často shledáváme dvě nebo i více nominálních kvalifikujících vět, tedy nominální souvětí. Na př.:

Vše mu jde jak na drátku, říkali závistivě. *Důchody jako ministr a žádné děti* Herrmann SebrSp. XXVI^a, 159; V Nedosekách bylo už jako po vymření. *Tma na zemi, tma na nebi a nikde lidského hlasu* Šimáček SebrSp. II, 3; Už je mně za ni hanba; *dorostlá už roba a dosud jako děcko* Mrštík Pohád. 220;

loučka pěkná, jenom vodu »jenom vodu kdyby měla« Hruška Slov. 115; *tak vouce pryč, taková škoda*, skrátka Vášu (sedlák) vyhnal Kubín Záp. 15; *peněz nigde, práca žádná*; já nevím, co bude ten chudobně lidelat (= lid dělat) Slavkovs.; to už jednoho dopálí: *bórka za bórko, fšecko f polu t.*; *venko tma, načisto noc a kluk doma něni* V. Meziř.; *než tak jet, rači doma byt* Folprecht 53; *neš tak dřít, rači nejest* Hors.; kópila sem tálek (v lese); *tam kulek, tade kulek* »tam byl kolík, tu byl kolík (označující hranice)« *tamt.* (z Holštýna u Sloupa); *moce* (= moc se) *mluvi a žádná pravda, samá leš* V. Meziř.; *voda při hubě, fšecko v domě*, co su to za starosti? M.-laš.; ja, *krava po třetím telatu a mleko kupovat t.*;

Dospělý clovek a nedospělé skutky Timrava ChudRod. 12; Keď sa vybral do roboty, na druhý tretí deň večer už bol doma. *Kapsa prázdna, a na robotu zle — nedobre, že tažká, planá, pláca malá* Gregor-Tajovský Sp. IV, 10; A čože ti tam konečne bude? *U tetky, v meste, s chlapci, páni profesori dobri t.* 20; *v chyži zima, deti v službe, žena chorá t.* V, 120; Ako ste rozkázali, pani urodzená. *Kone čistě,*

vozík tiež t. 144; šmátra prstom, *ale podošva zaprášená, ubabraná* Gregorová, Kytka 29.

17. Kvalifikující povahy jsou adverbia a jména ve významu potakacím nebo popíracím.

1. Je to především v odpovědích:

byls tam? — *ovšem, arcit**, *jisté, zajisté, pravda(že), věru, ne, ni, nikoli* Us. novočes.**; *nikoli* je tuším jen v knižní češtině a *ni* v mor. slovenštině a v laštině: *půjdeš do školy?* — *ni* Bartoš D. I, 174 a Slovn. 236. V mor. slovenštině se říká také *šak* (< *všako*): *přidte k nám večer!* — *šak* Bartoš Slovn. 416; *nebuď tam dlouho!* — *šak* t. Slovenština má také *však*, ale jen tázací ve významu »že ano, není-liž pravda?«: *vy rady nosievate batôžtek, keď sa bavíte, však?* Gregorová, Kytka 7; *pekné meno, však?* t. 23. O *pravda(že)* srovn. v § 18, o *věru* v § 41, o *zajisté* v § 43s.

V jazyce starším shledáváme *ovšem, tako (take, tak), jisté, zajisté, rád, ne, ničo*; na př.:

zdali já mám na tom loži odpočívati?; *i ovšem, pane GestaBř. 71^a* (Straka II, 22; tam i jiné doklady); rozuměli-li ste tomu všemu?; *vecěchu jemu: take* Mat. 234^b (l. c. 23; tam i další doklady)***; ona povědě: *jisté, hospodine* EvVíd. 5^b (Hujer v NV. III, 36, 37); věříš tomu?; *zajisté, pane* EvVíd. 15^b (t.); chceš-li mě za muže mieti?...; *ráda, milý pane GestaBř. 65^a* (Straka l. c. 22; tam i jiné doklady); *Zda jsou proto jemu uvěřili? Ne, ale nechavše jeho jidechu přič* Mat. 336^b; *Jsi-li prorok? Odpověď: né* EvZimn. 3^a (5) (srovn. Gebauer Slovn. II, 521 a Straka l. c. 21); a ty se poň hněváš?; já dím: *nic*. Máj. sen (Hujer l. c. 37; tam i jiné doklady).

Větná platnost těchto jmen je úplně jasná; odpovím-li na otázku »budeš doma?« *ne*, znamená to »nebudu«; atpod. Slovesnou větou stejného významu, jako má *ne*, často také odpovídáme. Někdy užíváme obojích vět: máš nůž? — *ne, nemám* Us. novoč. Tak shledáváme i v starším jazyce: *vieš-li, kto sem já?*; *vecě jemu*

* Od původu je to ustrnulý imperativ *rei*.

** Potakací *ano* a *to(t)* jsou od původu deiktické interjekce (§ 364), interjekce je i *ba(t)*.

*** STRAKA čte i *také*; v potakacím významě tuším nebylo. Podoby *tako* || *take* || *tak* se shodují s *jako* || *jake* || *jak* atp. Srovn. o nich u HAVRÁNKA v Mnema 353 sl.

mních: *ne, neviem* Otc. B 49^a (Straka II, 26 pozn.; tam i jiné doklady). Srovn. ještě v § 30.

2. Za druhé sem náleží *či (čili, nebo) ne (ničso, ni)* v disjunktivních otázkách: *půjdeš tam či ne, či nikoli?* Us. novoč. Ve mnohých dialektech za *či* bývá *nebo*; na př.: tak budeš *nebu né?* Hors. V laštině je *či ni*: *ňevim, či zvoňili už či ni* Bartoš D. I, 171. V starším jazyce bývá *čili ničso (nic)*: učiní-li buoh prospěšnu cestu jeho *čili nic* Mus. Gen. 24, 22 (Gebauer Slovn. I, 171); si-li ty syn můj Ezau *čili nic* t. 27, 21 (t.); zkúšejí děti, pravého jsú-li lože *čili nic* Mand. A 171^b.

Podobné je *ne, nic* v otázkách nedisjunktivních; na př.: *tys tam byl a on ne?* Us. novočes.; to se mi hoďí, to bych moh s vámi (jiti); *inu proč ne* Kubín Klads. I, 18; jeden uzdraven a *druhý nic?* GestaBř. 3^b; věděl, kdy má na vojnu jeti a *kdy nic* t. 88^a (srovn. u Gebauera ve Slovn. II, 521 a u Straky II, 21).

Hledí sem i *ne* ve větách netázacích: já jsem tam byl, *on ne* Us. novočes.; dnes mohu přijíti, *zítra ne* t.; žes do sie chvíle podlé své vuóle královstvie své zpravoval; *ale ne podle rozumu* GestaBř. 49^b; zda jsú proto jemu uvěřili?; *ne*, ale nechavše jeho, jidechu přič Mat. 336^b.

Větná platnost těchto záporových slov je docela zřetelná; na př.: *»půjdeš tam či ne?«* má význam *»... či nepůjdeš?«* A také se často vyjadřujeme slovesnou větou.

Srovn. ještě v § 30.

3. Patří sem *než* při komparativě, jež je od původu záporka *ne* s enklitickým *-že, -ž*; na př.: *jsem starší než ty* znamenalo původně *»jsem starší, ne ty«*; srovn. u Gebauera v HistMl. IV, 207—208. Hledíme-li k větné platnosti, znamenalo *ne ty* *»nejsi ty«*. Dnes v něm arciž větný význam nepocitujeme, nýbrž je chápeme jen za část předcházející věty, zpravidla slovesné, za jakési adverbialní určení. Po stránce výrazové je to viděti z nedostatku pauzy před *než*.

4. Větnou platnost má *ne (ně)* a *nie* v staročes. případech tohoto typu: *každú naši potřebu obmyslé; ne i potřebu každé múchy* ŠtitPař. 38^a. Původní smysl je tento: *»o každé naší potřebě myslí (přemýšlí); není tomu tak, i o potřebě každé mouchy«*. Srovn. v § 30^a. Slovem *ne* se popírá to, co bylo řečeno v předešlé větě,

opravuje a upozorňuje na to, co je správnější a co je vyjádřeno výrazem nebo větou za *ne*. Bylo tedy *ne* samostatnou větou, oddělenou od toho, co následuje, pausou, ale časem ztrácí větnou platnost a stává se adverbium s kladným významem »dokonce, ba, lat. immo«. Tento poslední význam mu přikládá GEBAUER ve Slovn. II, 524—525. Z jeho hojných dokladů buďtež uvedeny mimo připomenutý doklad ze ŠtítPař. ještě tyto: (mluv řídko) a s studem, *ne ledva mluv o sví věc* Kruml. 322^a; divná, *ne i strašivá věc se přihodila* Pulk. 45^a; ktož ohýrá, takový i komuž dá pokoj?; *ne i soběť neučiní pokoje* »ba ani sobě...« ŠtítMus. 41^a. Jiné doklady má STRAKA II, 86 a ze spisku o pýše několik jich uvádí SOUČEK v LF. LIV, 121.

Hojný staročes. způsob s *ne* není tak zvláštní, jak se zdá na první pohled. Zachoval se místy podnes; srovn. v § 30s. A máme jej do dneška v podobě poněkud změněné, totiž v *nýbrž*, vzniklém z *né + brže*, ale jen po předcházející větě záporné. V BrigF. 58^a (Geb.) se čte: (na Kristově těle) *i jedna mrzutost nebyla, ne i vlasy na jeho hlavě nemátly si sě. Za ne* můžeme položití *nýbrž*: »ani jedna mrzutost (= chyba, špatnost) nebyla, nýbrž ani vlasy se nemátly«. A bývá v takových případech *něbrž* i v jazyce starším; na př.: v paměti toho (dobrodiní) nemají..., *něbrž radují se zlobě* Baw. 24^b (Gebauer Slovn. II, 531; tam i jiné doklady). Původní podoba byla tato: »v paměti toho dobrodiní nemají, *ne, brže radují se zlobě*«. A smysl byl tento: »nemají v paměti, ne, spíše (naopak, dokonce) radují se ze zloby«. Negace *ne* opakuje obsah předešlé záporné věty a tím jej zdůrazňuje; věta s *brže* vyjadřuje opak nebo aspoň něco odporujícího první větě, jak jsme shledali v dokladech s *ne* a *nie*, jenže je tento smysl zřetelně vyjádřen komparativním adverbium *brže* (od pozitivu *brzo*), jež časem splynulo s *ne, né* *. V podstatě vyjadřuje *něbrž* totéž, co samo *ne* (*nie*), t. j. má význam »dokonce, ba ještě, spíše naopak«.

Tento význam je zřetelný v staročes. případech po větách kladných; na př.: *Řekové musiechu postúpiti* (= ustoupiti), *něbrž utiekati* Troj. 177^b (Geb. l. c.) »Řekové musili ustoupiti, ba dokonce

* V *něbrž* má negace délku, kterou mívá i samo *ne*; je podobno pravdě, že bývalo i *něbrže* a teprve časem se ustálilo *něbrž(e)*.

utikati«. Negace *ne* měla tu původně poněkud jiný význam než v případech po záporných větách: »musili ustoupiti, *ne*, spíše utikati«, t. j. *ne* popíralo obsah kladné věty, jak jsme viděli shora v případech s *ne* bez *brže*. Ve spojení *ne-brže* zanikl negativní význam první části, pronikl stupňovací význam druhé části (»spíše, dokonce«) a tak si vyložíme jeho kladný smysl. Do jazyka nového se toto *nýbrž* po kladných větách nedochovalo*.

Pokračováním starého *ne* je dále i dnešní archaistická spojka *než* s významem »*nýbrž*«, »*nýbrž* jen«, jíž užíváme zase jen po záporné větě. V připomenutém dokladě z BrigF. mohli bychom položit *než* místo *ne*: »ani jedna chyba nebyla, než ani vlasy se nemátly«. V Šach. 290^a čteme: zlym, nešlechetným nenie pokoje, ani se móż neřádný v svém neřádu líbiti lidem; *ne i svým pochlebníkom líb nebývá*. Zase můžeme říci: nemůž se líbiti lidem, *než ani svým pochlebníkům** líbý nebývá*. Toto *než* shledáváme rovněž již v starém jazyce; na př.: nejprve nebylo jest pánov ani králův *než lid obecný* Šach. 310^a₁; avšak ona (žena) nestrpěla, *než vždy se napila* (z konvice s jedem) i umřela t. 300^a₂; neuzřel nic jiného *než máto chleba v košíku* Otc. B 49^a. Je možné vystačiti v těchto a pod. dokladech s významem »ba dokonce, naopak«: *nestrpěla, naopak se napila*. Z toho je viděti, jak *než* souvisí úzce s *ne* (*nie*). Liší se od něho po hláskové stránce partikulí *-ž*, kterou shledáváme také u jiných spojek: *a-ž, kdy-ž, ani-ž*. Snad se začalo *-že, -ž* spojovati s *ne*, až když nabylo partikulového významu (srovn. v I § 19^a), ale je docela dobře možné, že tu mělo ještě plný původní smysl, totiž deiktický »hle«. Tak na př. *nestrpěla, než vždy se napila* znamenalo původně: »nestrpěla, *ne* (= není tak), hle, vždy se napila«. Tato možnost má oporu v tom, že se v podobných případech užívá původně deiktického (= »hle«) *ano, ano-brž* nebo shodného *an-brž*:

* Proti staročes. usu můžeme dnes leckterou kladnou větu změnit v zápornou přidáním slova *nejen*; pak arcíť lze položit i druhé větě *nýbrž*. Na př.: staročes. *každú naši potřebu obmyslé; ne i potřebu každé múchy* || novočes. *nejen* o každé naší potřebě myslí, *nýbrž*...; — *Řekově musiechu postúpiti, nébrž i utiekati* || musili *nejen* ustoupiti, *nýbrž*... To je způsob, jak se zdá dosti pozdní. Svědčí o tom mimo jiné okolnosti také to, že dáváme *nejen* i do vět záporných: staročes. *v paměti toho nemají, nébrž radují se zlobě* || novočes. *nejen(že)* nemají, *nýbrž*...

** = těm, kdo mu pochlebují.

nestrpěla, ano vždy se napila; srovn. v I § 33s, 324, 31s. Jde tedy o různý způsob vyjadřování téhož významu; *ne-že* by pak byla kontaminace obou způsobů, negativního a deiktického.

5. Zdá se, že i odůvodňovací spojka *nebo(t)* vznikla podobným způsobem jako *něbrž* a *než*. Tak na př. v dokladě *»však se nelekej, neboť tobě nic zlého neučiním* Mand. A 163^a (Gebauer Slovn. II, 529)• mělo *ne* původně větnou platnost, opakovalo a tím zdůrazňovalo obsah předešlé věty: *nelekej se, ne*. Příčinu, proč se není potřebí lekati, vyjadřovala věta s *boť*, která znamenala *»neboť ti nic neudělám«*. Původní význam částice *bo* (*bo-ti, -ť*) je právě *»neboť«*; srovn. pro starou češtinu u Gebauera ve Slovn. I, 72 a srovn. dialektic. *bo*, na př. laš. I bez *ne* lze vyjádřití týž smysl; na př.: *nelítuj, bo sem ja tež nelitoval* (Bartoš Slovn. 20 ze Sušila). Časem se zapomínalo na onen opakovací větný význam negace *ne*, pronikal jen odůvodňovací význam vyjádřený částicí *bo* a *ne* s ní splynulo. Tak lze pochopiti kladný význam spojky *ne-bo*, tvarem záporné.

A také disjunktivní *nebo* je bez pochyby téhož původu. Tedy na př. *pošlu ti to, nebo přijdu sám* znamenalo původně: *»pošlu ti to, ne, bo (= neboť) přijdu sám«*.

6. Nominální větou je *ne* ve významu indikativním nebo podmínovacím v případech jako *né a né ho nait!* *»nemohu ho zanic najít«* Hysly; *né jeho*, tak sem tam zvustál Hors. *»kdyby nebylo bývalo jeho«*; *né lidu*, byl by ho snáď zabil Kašík 71. Takové věty se vyskytají tuším po celém území našeho jazyka.

7. O tázacím *kde pak* ve významu *»ne«* viz v § 13s.

18. Ke kvalifikujícím větám náleží také *pravda(že)*:

a i to pravda, že některá slova... byla by zohyžďena (přidáním slova *se*) Blah. 109; *pravda*, pár škol mňel Kubín Klads. I, 22; *jož je meslím duš namuklí*; *no pravda* Hors.; *tyh holubuch tady obletuje, tí rádi pohanku*; *no pravda*, holub'é Kašík 121; *pravda*, že i ona má štedrú ruku Timrava DedinsPov. 20; *veď pravda*, že Zlatici krivda sa nestala t. ChudRod. 6; *Doma bolo lepšie? Pravdaže* Kukučim SobrSp. XIII, 45.

Větná platnost jména *pravda* je tu zřetelná; jde o význam *»je pravda, to je pravda«* a pod. Někde se nabízí adverbialní význam

»arciť«; na př. v dokladě z Kašíka: *no arcit, holubi*. Při tom však si *pravda* podržuje větnou funkci jako na př. *no ano, no bat**. Nezřídka však naše jméno ztrácí větnou platnost, splývá s předcházející nebo s následující větou slovesnou nebo jmennou, stává se její částí a nabývá adverbialního významu »arciť« a pod.

Tak především v případech typu *pravda, že...: pravdaže sa mohla* (provdat'), hľa, na příklad aj za Bodora Timrava DedinsPov. 21; mohl to udělat; *pravdaže mohl* Us. Původní větná platnost tohoto *pravdaže* je patrná ze spojky *-že* a jde tedy od původu o souvětí; na př. *pravdaže mohl* znělo: *pravda, že mohl* a znamenalo »je pravda, že mohl«. O ztrátě větné platnosti svědčí zánik pausy za *pravda* a splnutí se *že* v jedno slovo adverbialního významu = »arci, ovšem, zajisté«; *pravdaže* se tedy stalo částí slovesné věty *mohl*, jejím příslovečným určením. Tak si vyložíme i to, že spojka *že* ztratila spojkový význam a stala se jen formální částicí. Z těchto případů se rozšířilo *pravdaže* i tam, kde je samo a kde mohlo být původně jen *pravda*; srovn. shora u Kukučina: *Doma bolo lepšie? Pravdaže***. O tázacím *pravdaže* viz dále.

Dále ztrácí *pravda* větnou platnost v případech, jako: *Dnes už máme pana doktora doma tejden, už je mu hej. Leží pravda na kanapi, ...ale už je zdrav úplně Čapek-Chod Sp. VII, 111*. V uvedeném dokladě *pravda, pár škol mňel* ukazuje pauza za jménem *pravda* na jeho větnou platnost. Bez pausy by bylo toto jméno jen částí slovesné věty *pár škol mňel*, adverbialním určením s významem »arciť«; zejména by to bylo patrné při slovosledu *pár škol pravda mňel*, jako v dokladě z Čapka. Tento slovosled vznikl až tehdy, když se naše jméno stalo příslovečným určením.

U Sezimy Sp. I³, 130 čteme: *Bylo to hrozné, pravda, ale bylo to zároveň tak závrtné*. Pauza před naším jménem i za ním označená čárkou, ukazuje na větnou platnost: »bylo to hrozné, to je pravda«. Bylo by však možné říci: *bylo to pravda hrozné*; tu by bylo naše jméno jen příslovcem slovesné věty s významem »arciť«.

Podobný případ je tento: *Franta se hned vodebral k milí*

* Adverbialní význam je patrný také ze slovesné věty *bylo to pravda*; sr. v § 91.

** Podobně vzniklo také *arciže* a *ovšemže*.

princezně, *pravda*, pán to byl Kubín Klads. I, 60. V podobě *byl to pravda pán* zase by šlo jen o část věty, o adverbium. Nebo: chlapča, *pravda*, všetečné, vše sa len vykradlo na dvor Gregor-Tajovský Sp. IV, 23. Bez pausy by bylo *chlapča pravda všetečné* nominální větou a *pravda* jejím adverbium: »chlapec arcit všetečný (byl)«. Od původu jsou to dvě nominální věty: »chlapec (byl) všetečný, (je) pravda«.

Nebo: *to roste pravda na stromech* Folprecht 55. Podle smyslu by mohlo míti naše jméno větnou platnost: »to roste, není-liž pravda?, na stromech«; ale nedostatek paus a postavení uvnitř slovesné věty svědčí tomu, že se tu naše jméno pocituje za adverbium. V plné větné platnosti klademe naše jméno buď na začátek nebo na konec souvětí: *pravda?, to roste na stromech || to roste na stromech, pravda?** Vedle toho bychom mohli říci *pravda, že to roste na stromech?* anebo *pravdaže...?* V prvním případě má *pravda* větný význam, v druhém však splývá s *že* v jedno slovo, jež není odděleno pausou od slovesné věty *to roste*; ztratilo tedy *pravda* větnou platnost a nabylo významu skoro jen partikulového, takže je lze vynechat: *že to roste na stromech?****

Že má *pravda* od původu větnou platnost, o tom svědčí ta okolnost, že se někdy místo ní vyskytá slovesná věta sponová; na př.: Eliáš, *to jest pravda*, že má přijíti Mat. 279^a. Tu je slovesná věta za *quidem* latins. originálu: *Elias quidem venturus est*. Nebo: no mouky *to je pravda* přivezli, učitelka pekla Kubín Klads. II, 241; muj syn je dobro duša, *to je pravda*, ale dyž prinze večer hladny... Loris 86. Za to bychom mohli říci: *no mouky pravda přivezli; můj syn je pravda dobrá duše*. Tu má *pravda* adverbiální význam »arcit« a je to příklad toho, jak zaniká větná platnost našeho jména. Doklad z Mat. bylo by možná vyjádřiti takto: *pravdaže má Eliáš přijíti* »arcit že má...«. Zase příklad, jak se nominální

* Zajímavá je intonace naší nominální věty: slabika *prav-* má vyšší tón než *-da*, ale interval mezi nimi je větší, než ve větě oznamovací, na př.: ve větě »pravda to asi není«; t. j. 1. slabika je vyšší, 2. pak nižší než v oznamovací větě (.....). Nejčastější tázací intonace je opačná: v 1. slabice nižší tón, v 2. vyšší; na př. (*je to pravda?* (.....)).

** O podobných samostatných větách s *že* srovn. v I § 62z.

věta stává adverbialním určením věty, s níž se původně spojovala v souvětí*.

V adverbialním významě užíváme nejčastěji předložkového výrazu *o-pravdu*: *já opravdu nevím*, kde a jak se ten člověk zvrh' Mrštík Pohád. 91. Je velmi podobno pravdě, že vznikl náhradou za nomin. *pravda*, když nabyl adverbialního významu; srovn. v § 72 sl.**.

7. Popisné věty.

19. Jde o případy, jednak kde je jedna nominální věta kvalifikující nebo několik jich částí výkladu o nějaké věci nebo osobě, částí popisu, takže *sama* necharakterisuje věc, osobu nebo situaci — nezřídka se střídá s větami slovesnými —, jednak kde je nominálních vět řada. Na př.:

jest ta země všě bez vody, | pusta ote všie úrody | ani kde v ní ptáček spievá | ani kde viděti dřeva AlxV. 2156; *jsú pak úzka vrata a úzka cěsta, ješto vede do života; a málo jich, ješto skrzě ně jdú* Mat. 86^a; *všudy plno zlého lidu* a *všudy pokojně kněžie mezi nimi stojé* ChelčP. 186^a; *jest (to) město tvrdé, dvúnásobní zdí ohrazené a lidné velmi a plná v něm potřeba*, čehož požádáš Mand. A 186^{a1}; *zstydla naše milost, vrátký náš život, neustavičné naše pokanie* Modl. 152^b (Hujer LF. XLVIII, 244 pozn.); — *A má ta krajina... velmi vysoké a miesty velmi příkré hory. A tím údolím nahoru čistá městečka a vsi a v nich bohatí lidé. A krajina čistá mezi těmi horami; dědiny a lauky druhde čtvrt míle zšíří mezi těmi horami a druhde viac a druhde také méně...* A tu v týchž horách nad tím městečkem mnoho rudy stříbrné se dobývá. *A mnoho hutí u téhož městečka*, ješto stříbro šmelcují Lobk. 3^a; *Týž duóm... jest staven všecken z tesaného kamene... A vokná veliká a široká všudy vuokol, že málo zdí mezi týmiž vokny, než vokno vedle vokna, jimiž se muóz do domu vnitř hleděti... A všudy vuokol komora vedle komory a v každé komoře lože nebo dvě ustlané, v kterýchžto komorách pautníci ...nocleh tu mají t. 53^b; divná toho světa zpráva:*

* Adverbialní a partikulový význam našeho *pravda* stručně vykládá ZUBATÝ ve SbornFilol. III, 137. Uvádí slovens. příklad (z Miklosiche) *zle mu pravda nebylo*.

** O tázacím *pravda* viz v § 11.

král žena, raddy ženy, úředníci ženy, všecken regiment ženský Komenský Labyr. XXX (284); vše to divně zpřestavované, ztočené, zpřehýbané, zkrivené a v veliké nerovnosti, jeden oud pidi, druhý sáhy zdjkl, jeden prstu, druhý sudu ztlouští; summou potvorné všecko, víc než se věřiti můž tamt. XVII, 1 (247);

Veliká hostinská světnice v tak nazvané boudě pohraniční. Jediný vchod vzadu, poněkud v pravo. V levo okno... Klicpera Sp. I, 418^a (=scénické poznámky); U každého stavení ovocní sad, před okny několik záhonků na květiny a zeleninu, a okolo celého hospodářstvíčka proutěný plot Němcová Sp. II, 11; stavení pevné jako klec | a v něm na prkně umrlec Erben Svat. koš.; stavení skrovné, bez oken, | měsíc lištami šeril jen tamt.; Bylo ještě velmi časně na jaře; zahrada pustá, nikde lupínka na stromech, nikde zpěváčka v kerích Světlá SebrSp. XVI, 167; Náradí je tu (v pokoji) dosti jednoduché a nemoderní. V levo ustlané lože, pokryté pletenou příkrývkou, v pravo prádelník a vysoký šatník, zde onde několik sedadel, uprostřed kulatý stůl..., na stěně mezi okny velké zrcadlo Neruda SebrSp. I/IV¹, 24—25; Přední to tamější restaurace („u Štajniců“): první dům za mosteckou věží v levo, roh ulice Mostecké a Lázeňské, velká okna, skleněné velké dvěře t. 92; Světnice učitelova vypadala právě tak, jako při návštěvě Dominykové. Malba dotud oprýskaná, okna notami zalepená, almary zotvirané, židle pokácené, knihy a noty rozházené Čech VybrSp. III, 22; Byl prý jste v Benátkách... Nu a? Stojaté vody..., tmavé zvetšelé mosty..., zpustlé paláce Sezima Sp. IV, 11; Byl říjen... Louky požaty — stáda v údolí — pasáci kolem ohňů t. I³, 169; (Popis kořalny:) Všade špina, laciná, sprostá kořalka, okoralý chléb, zkažený salám Mahen Člověk 33; Poslední vlna neklidu..., poslední litostivá slova, pohledy a vzkazy..., zasklené ranni slunce... a lokomotiva... se rozjíždí Rutte Batav. 5 (srovn. v § 29¹); Zvlášť pěkné to bývalo v kovárně. Kovárna všecka černá jako komin. Kováři, otec a syn, ukoptění, silní a obratní Holeček, Pero 32; — Ej, žilo sa kedysi, žilo. Komora plná, dvor plný, stavánia plné — ešte i včely držali Timrava DedinsPov. 54; Niže zvonice, s ňou na jednom dvore... stála drevená chalúpka... Nad strmým brehom potoka... chalúpka drevená. Strecha šindľová a veľmi deravá... K tomu celý domec nakrivený Gregor-Tajovský Sp. V, 46; Přišla tuhá zima. Ani dreva, ani jedla t. 84;

Byla tam sedňic, šeno pěkně čistí, f celim pořátku, stoly přikrytí, ídla, pítí, co si jen kdo přál, všeho hojnost a živé duše tam nevidět Kubín Klads. II, 79; šude samá malba, tu dveře, tam dveře, na ušeny strany samí dveře tamt.; Všechno bylo jako dřív. Tady krásnej zámeček, samá zahrada vokolo a služebnictva plno Kubín Záp. 20; (Panimáma) přišla do chlíva... Celá se zamazala. V kuchyni krámů, jako by se byla svarba strojila... Podmásnica špinavá..., trdílko vod ruk... V siní nezaméteno, po šupně sláma..., na dvoře smeři, huse neměly v kotliše zastláno Bartoš D. II, 264—265 (ze Žďárských hor); bože nevím, jak to na tem světě belo: ráno japka, f poledne japka a večir zase japka (= brambory) V. Meziř.; tu je pořádek!: vrata vutevření, prasata na dvuře, kráve hotržení a nigdu duma Hors.; Byla to za krásná živnost, tá jeho. V koňrňní... pára pěkných koňí a hříbja, ročák, a zas byla jedna kobyła zhřebná. Ve chlévé desatero hovězího, krávy všechny pěkné a pasné, a dvě telata od prvotelek ostavjali, v ovčírňi krđel ovec burých... Přístodotek pylný nevymláčeného obilé... a hore ve svislách stámy a mjaténky až po hřebeň... Vlk Kramp. 46.

8. Gnómicke věty*.

20. Jde o přísloví, pořekadla a individuální rčení gnómicke povahy. Na př.:

ustalý rád pitie sáhá, | zeschlým lukám časná vláha, | čstná žena muži předrahá AlxV. 80—81; menšie zlé zlé slovo nejsúc vinnu než i bez zlého slova vinnu býti Šach. 299^{a2}; čím větší dar vykúpenie, tiem větší hříech nevděčenstvie Kruml. 272^a; kde bolest, tu bieda, a kde bieda, tu smutek, a kde smutek, tu žalost Tkadl. 33^a; odtud přišlo přísloví: mnoho nerozumnejch lékařův nemocnému hotová smrt; a: nedospělý lékař, dospělý záhubce Ezop 156^a; jaková robota, taková odplata Sinap. 14; co hlava, to rozum t. 15; jeden tak, druhý onak t. 15;

(novočes.) mladost — radost; učení — mučení; oko — do duše okno; devatero řemeslo — desátá bida; mladí ležáci — starí

* Tohoto názvu užival ve čteních ZUBATÝ. Dokládal je českým biblickým citátem blahoslavení chudů duchem.

žebřáci; host do domu — bůh do domu; z malého pána velký strach; v ústech med, v srdci jed; drzé čelo lepší než poplužní dvůr; mnoho jídel, mnoho nemoci; jaký pán, takový krám;

(slovens.) *každá vec do času Záturec. 215; Pán Boh najbližší t. 2; žiadna ruža bez trňa t. 207; bolesť na srdci a slza v očiach t. 24; žiaden človek bez chyby, žiadna cesta bez úhonu SlovensPohl. XIV, 196; aký strom, také ovocie Záturec. 7; aký život, taká smrť t.; čo dedina, to novina t. 214; jaký gazda, taká i čeliadka SlovensPohl. XIV, 195; každé oje, také kolesá t. 256;*

ke kozloj zas koza a né laň Kubín Záp. 307; jináč to na světe už nebude: někomu zlato, někomu bláto t. 16; jak se říká: cizina — mizina t. 4; ostatní (= poslední) tá, kerá sa bojí Folprecht 46; zočotek vody a kuňec chleba Loriš 88;

Máš pravdu...; kde rozum, tam rada Šmilovský SpVýpr. V, 167; čím větší pravá bolest, tím více v ní poetické síly Šimáček SebrSp. V, 5; staromládenecký život — bídný život Mahen Dobrodr. 34; jaká krajina, takové hlavní město t. 39; jeden kaplan, jeden satan, a dva kaplani, tři satani Baar SebrSp. XIII, 72; manželství bez děti, jako den bez sluníčka Rais SebrSp. XV¹, 112; celý den čekali — a kde nic, tu nic* Mahen Člověk 14 a Us.

9. Vypravovací věty.

21. 1. Staročeské doklady:

Ti jho protivně užěchu, | poddati se jmu nechtiece | a obrániti se mniece. | *A juž na ždi luda tolik, | jakž nevědě říci kolik AlxH. 297; (Alexander) o tom všem nedbajěše, | kromě jedna žádost jeho, | poznati nepřitele svého AlxV. 557; i pohanští mudrci táhli lid od neřádu k šlechtnostem...; ale té jich práce plný užitek, že jsou stáli po tom, aby... Šach. 290^b; pravil mi dále, že taková nestýchaná žalost a pláč, že by se mohlo nejzkamenilejšímu srdci zželeti jich nebožátek Lobk. 153^a; zvěděv, jež (= že) svatému Germanu po něm biskupem býti Pass. 385; oni (rytíři) po té řeči jevše kams a více jich nevidati Gestá Bř. 70^a.*

* Původní smysl je: kde nic není, tam nic není. Dnešní význam je: a nic = a nic se nestalo, nedálo atp. Srovn. v § 212.

Nejvíce příkladů je typu *dáno znamenie* s participiém *n*-ovým a *t*-ovým. My se dnes vyjadřujeme zpravidla slovesně: *dáno bylo znamení*, chápajíce *dáno bylo* za opsaný slovesný tvar jako na př. *řekl jsem*. V jazyce starším pak tu bývá, hlavně u sloves dokonavých, *jest (je)* nebo *bylo jest, by, bě dáno*. Typ *dáno znamenie* je tedy neslovesný, jmenný*. Na př.:

uzřě, *že země porobena, všeho dobrého znavena* AlxV. 166—167; nalezneš-li kde co jinak, *než tuto mluveno* DalC. 2^b; *ona bolestí jata*, | *všěchna vnuž smyslu otjata* Hrad. 37^a; *tehdy jejé díel přechválen* t. 35^b; *uzřév, že jich pokánie přijato* Otc. B 40^a; (sv. Savinianus) na to miesto, *ješto krščen, přišel* PassKl. 191^b; (pověděl) a řka: *tvój hospodář puščen* (ze žaláře) t. 196^a; proč by tak, *jakž jemu rozkázáno, učiniti puozdil* t. 162^a; (kůň) tu utonul a *viac potom nenalezen* t. 62^a; šestý den člověk *stvořen* k obrazu a ku podobenství božiemu a štědře *obdarován*, do ráje rozkoší *uveden*, všecka zvířata předeň *přivedena* Štit. ř. 215^a; žezl jako král drží v ruce a *tiem pak bita jeho poctivá hlava* t. 165^a; a *když přiveden* na miesto svého ukřížování, myrru a žluč jemu píti dali t.; v neděli *Lazarž vzkříšen*, v neděli svatému Janu *hlava stata*, v neděli *svatý Jakub umučen*, v neděli *svatý Petr z vokov vyprošten*, v neděli soudný den GalKl. 18^a; učinil jim slavné hodování... a *synu dáno jméno Bořivoj* Háj. 55^b; tu mnoho laupežův nabrali, *věžněv také odtud mnoho přivedeno* t. 171^b; *Ondřej probost ... na biskupství české v Římě posvěcen* t. 222^a; *jest* v témž klášteře na sto jeptišek, *jakož mi rozpraveno* Lobk. 18^a; *praveno mi divy* t. 43^a; mše kněže slaužili, *jakož o tom napřed psáno* t. 126^a; *pravil mi, že zbito asa na X tisíc lidí* t. 152^b; *papež Bonifacijs VII. zszazen a na místo jeho volen Benedictus VII.* VelKal.² 256; *V pondělí... kněz Michal Polák... s jinými třmi faráři ... jati v Královém Dvoře ... a na Karlštejn do vězení dání. Tam kněz Michal ... usmrčen a pod Karlštejnem ... pochován* t. 442.

2. Doklady z nového jazyka:

Kázání skončeno; po něm šum a hluk zástupu beroucího se za jezovity Jirásek SebrSp. XL⁸, 234; Hleděli k oknům, nestojí-li v jednom Mandaléna a ve druhém Bětka. Ale nic. Zaklepají na dvéře.

* Srovn. v § 46i.

Ticho. Žádná odpověď t. VI⁶, 294; Několikrát sirka škrtně, několikrát zasvitne fosforový dým, zase škrtnutí, dřívko prasklo, člověk zabručí Neruda SebrSp. I/IV, 10; v blízkém kostele dáno zvonkem znamení k odpoledním službám božím, po prkenné podlaze mostu zazněl cupot utíkajících Čapek-Chod Sp. III, 51; — *Bodor dnu na dvere, ona von dvermi* Timrava DedinsPov. 21;

no já se rozlobil a z milí kobyly a pryc Kubín Klads. I, 18; Pepik seg honem proutkem do vody, žádní zastáčky, udála se jim pěkná silnice Kubín Záp. 13; mynář (mrtvý) uš ležal komoře (= v ko-), svatí knihy, světla dost, tak učitel sedne t. Klads. II, 242; dyš tam přijeli, *mizerná chuloupka*, Francek poručil stát t. 262; přídu na hospodu, prohnanej sem byl... a tak bych si byl rád dal jednu nasypat (= nalít). *Jo ale seno zařřino* t. 249; staříček popadli tatar a jag ih řezú, tag ih řezú; a tí ven bes tých krpců a venku mrzlo, aš fičalo Kašik 100; Přijeli sem dvě formaňi. *A cesta lešká* a tí nemohli t. 104; gazdo, *hura* (= les) *scata* (= sřat, skácen) CzambelReč 280.

10. Oznamovací věty.

22. 1. Staročeské doklady:

jakž mohu to snáze řéci, *řosuda nelzě utěci* AlxBM. 118; *když juž nelzě zbýti zlého* AlxV. 1722; ach, *nelzě věděti brodu* t. 1807; *nelzě i jednomu nitěz cti zbaviti přísahami* Rožmb. 7, 129; *protože se nelzě o dědinu súditi před menším úřadem* t. 17, 281; *pravdy, a súdu nelzě utěci* Modl. A 6^a; *ano nelze i domu bez základu udělati* Štít. uč. 8^a₁ (viz ještě u Gebauera ve Slovn. II, 299); —

jenž věděl o cepu | nebo *kdy čas vzieti řěpu* AlxV. 2248; *juž čas mně všiu (číši) vypiti* DalC. 55^b; této řěci chci odstúpiti, | *čas k snadnějšímu přístúpiti* Levšt. 127; *juž, člorěce, toho* (= k tomu) *chvíle, by (ty) dobyl řěčnika v číle* UmR. 373 (Gebauer Slovn. I, 572); — *protož zákon každému, jakž najviece móż, dobrá diela činiti* Alb. 20^b; *a takéž zákon, na všech dobrých díelých dobrým lidem se přijednati* t. 21^a; *zákon jej ukřižěvati* Hrad. 84^b; — *v hrasské popravě právo, jedniem komorníkem pražským pohniti* Rožmb. 1, 2; *služebnika králova právo pohnati před dvorského sudieho* t. 3, 58; *vyššie úředníky právo pohnati kmetem* t. 3, 63; — *z očí vynětie trój pohon* t. 8, 181; *z ran z kirvavých jeden pohon* t. 8, 174;

z havy (= ze zohavení) *trój pónon* t. 8, 180; — ktožľ pod obojí osobú dávä i ktožľ prijímá, činí protiv buoží vuóli; *duóvod toho*: by to vóle božie byla... Štít. ř. 199^b₁; svatí mládencové a jiné dietky křtené jedli jsú tělo a pili krev Kristovu; *duóvod toho*, nebo přebývali v Kristovi t. 198^a₂; — *znamenie zlého postu*, když člověk utrpenie (= ujmu) té věci jmá, jenž nemóž jmieti Alb. 6^b; — *hrozné bezprávie*, vidúc takého pána pokoru takú i nepokořiti se před ním Štít. uč. 118^b₂; — *pátá lest ďáblova*, že dá mysliti... t. 113^a₁; — *pírvá nevěra*, s hospodú svú léhati Rožmb. 7, 130; *veliký dar božie milosti*, kdež mezi kterými manželi obrátí hospodin tělesnú v duchovní milost Štít. ř. 84^b₂;

třetí nepřítel čistoty panenské tovarišstvie s těmi, jimž čistota jest lacina Štít. uč. 45^b₁; *on böh nás*, ješto ny stvořil; *on náš pán...*, *on náš súdce*, ješto má súditi činy naše Štít. ř. 148^b₂; *blaženi chudi duchem* t. 148^b₁ (= Mat. 5, 3); *hospodin mně pomocník* ŽWittb. 117, 7; *živ hospodin* t. 17, 47; *nebo on slúha, já pán* Mat. 207^b;

neslušno králi vsie chvály, by v jiném ležal v životě než najčistějšiem (!) Brig. 28^b₂; *velmé řiedko*, by jeden druhému nebyl přiekazen k službě boží ŠtítE. 83; (bohobojní lidé) se bojí, by jich zlé nepodtrhlo...; *a také těžké vždy bojovati...* ŠtítBud. 197; *mluviti svobodnějé, jésti hojnějé...*, *nic před bohem škarědějé* Modl. 163^b; *Bohu oddaným srdcím vsie lehko a snadno* Labyr. XLV (314);

čtveru věc nám znáti tuto »je třeba nám znáti« Baw. 60^b; ty (dívký), *dešto (!) jsú v klášterě, prázdnu jim nebyti, o jiných zle nemluviti, i jednoho neposúditi ani na zlé slovo vzieti...* Túl. 24^a; *znáti po tobě*, že nejsi z těch múdrých jeden Tkadl. 2^a;

že tak chuten hřiech, proto hřiechu neostanú * Štít. uč. 11^b₁; *že dobro čísti svatě písmo* ŠtítSáz. 3^a₂; *když nám slunce blíz*, tehdy mámy horko LucidF. 137^b; (štěnec), *jenž ještě netvrđ v nohy* AlxV. 186; *ano to, což k oku zřěđlno*, má krásné líce ŠtítBud. 43 (22); *což na světě*, všecko mine AlxV. 1231;

duch svatý dávä svědečstvo duchu našemu, ež jsme synové boží; *a když synové, tehdy i dědici* Štít. ř. 229^a₁.

2. Doklady z nového jazyka:

přeběhne mi liška nebo srnka či co to za neplechu, a ne

* = neupustí od hřiechu, nevyvarují se ho.

a ne i dostat Kubín Klads. I, 80; *ted nič nevidet a neslyšet vo tem Hošek Uk. 22; fčil još tu neslešet Hors.*; takoviho člověka *lechko přemlovit Senice*; už máme šěcko pot střechú; *ešče pohanka*, ale tá už nepatří mezi tvrdé obilí Kaš. 135 »ještě zbývá pohanka«* ; *šifi něvidno Czambel Reč. 216; do trinactej (izby) ci něštebodno zakuknuc t. 301; vera (= věru, sr. v § 72₁) tu veło nove* (»tu je mnoho nového« t. 260;

nutno udělati to a to, lze to udělati Us. spis. čes.; Pomalu čas k večeri, a ty teprv svačíš Herrmann SebrSp. XXVI^b, 12; že se směje tím mrtvým smíchem, který jenom z pohádek slýchat Mahen, Člověk 13; vidět i pergamen, vložený do ní (do láhve) t. 27; Těžko prohlédati, když bolest srdce zastírá všečen průzor Šmilovský SpVýpr. III, 15; na Jevicích všude znáti, že jsou vesnici již v horách Nováková SebrSp. VIII^a, 20; těžko též se s nimi (se spravedlivými povahami) setkat jinde nežli na vsi Sezima Sp. II, 22; Patrnó, že si připravila všechno na smrt Neruda PovMalostr. 21; vidno**, je to strom Mahen, Člověk 25; — *nevidno na nej, že sa jej dotkol jeho krik Timrava DedinsPov. 21; neslobodno zabúdat, že... »není dovoleno, nesmí se zapomínati« Hodža, Českoslovens. rozkol (1920), 42; to spravil nesvobodno Timrava ChudRod. 27; takých (koní) na Bráči, ba ani po Dalmácii, mnoho nevidal Kukučín, Črty z ciest I, 6; Badať, že sa akosi zmiatol t. 216.*

23. 1. Velmi hojně se vyskytá po celou dobu historickou ve větne platnosti substantivum *třeba* a jeho odvozenina *potřeba* (*potřebie*). Na př.:

báfo, třeba mi s tebu mluvití tajného DaIC. 111^b; takéž druhým lidem třeba bičé, aby jím jm-li přinucenie ŠtitVyš. 23^{a2}; co třeba jiných svědectví o tobě přivoditi? Otc. B 10^{3b}; netřeba mi tvých přiesných slov PassKl. 61^{a1}; netřeba je (košile) práti Gesta Bř. 69^a; jestliže se to kdy udalo komu, třebať se káti RokycPost. A 73^b; litera č. vždycky-li by měla maťe i po sobě míti..., nepotřeba o to mnohé řeči Blah. 28; o těch věcech jakožto nepotřebných k spasení netřeba se nám ptáti Jakoub Dial. 192^{b2}; aby se pak více, než třeba,

* Jde o nominální větu dosti zvláštní; v jazyce spisovném by nebyla možná.

** Je to novotvar, dnes velmi rozšířený, místo inf. *viděti* (*je viděti*). Srovn. v NR. III. 307 sl.

nezamútil Štít. ř. 229^b₁; počne více dobývati, než jemu třeba Štít. uč. 19^a₁; — milé panie, sěm vítajte, | *co vem třeba*, toho ptajte Mast. 320; tu jest hedvábí veliké množství i všeho, *co živému člověku třeba* Mill. 73^b; dáno mu zbožie toliko, *do smrti třeba kolíko* AlxV. 339; *třeba-liť*, ať (= a ti, a tobě) jeho (sukna) prodám* Hrad. 113^b; v též insuli dělají suól čistú, bielú, *že je netřeba vařiti* Lobk. 69^a;

netřeba jich (košil) více nežli dvě Erben Svat. koš.; *jiného mista mu třeba* Mahen, Člověk 25; — gdo topí uhlem, *tomu dřeva netřeba*, enem na potpalku H. Bečva; je tady svět fčilej špatný...; a cigánstvo, *že věčho netřeba* Kašik 135; *třeba mu to zase připomenut* M.-laš.; *to še tře** zvrtač*, aby na zimu bylo co jesé Loriš 88; *to jesče netřeja hladu mřič* tamt.;

hýbať sa mi treba Timrava ChudRod. 5; ani ten dom nedrží, *ako treba* t. DedinsPov. 30; dobre, *tak ti treba*, rectorisko! Kukučín SobrSp. XIII, 13; *treba vyčkať* Vajanský SobrD. IV, 146; *netřeba ho tu Jégé*, Svätopluk 29; mamka povedali, *že netřeba* (doktora) Gregorová PokorL'ud. 45; poštar priniesol telegram, *treba podpísať* Gregor-Tajovský Sp. V, 138; — ale zapľacic — *peňeži treba* CzambelReč 231; *tem vam treba čekac* t. 328.

Třeba je od původu substantivum, znamenající »potřeba, nutnost«. K substantivní povaze ukazuje mimo jiné zřetelně genitiv, který při *třeba* bývá: *třeba bičě, netřeba přiesných slov* atp., v. výše a v § 37. Zřetelné pocítujeme substantivní povahu složeného *po-třeba*. Nesložené *třeba* nabývá však povahy adverbialní, jak vyplývá z té okolnosti, že je blíže určujeme adverbium, nikoli adjektivem: je *velmi třeba*, nikoli *veliká třeba*; srovn. l. c. Složené *po-třeba* má bližší určení adjektivní: *veliká potřeba* atp.

Říkáme-li *třeba to udělati* a cítíme-li v *třeba* adverbium, zůstává větná platnost. Někdy však *třeba* ztrácí větnou platnost a stává se částí jiné věty, nejčastěji slovesné, jejím adverbialním určením; na př.: *půjdu s tebou třebas do Ameriky* Us.; dyš je f tom její vůle, *že s ní bude třeba na konecvěta* (= konec světa)

* = novočes.: *je-li ti (ho) třeba, prodám ti ho*; v češtině staré je hlavní věta k vedlejší připojena spojkou *a*, jak bývá často.

** *tře* je asi allegrový tvar z *třeba*; jak vzniklo *třeja* — srovn. dále shora —, není docela jasné.

Kubín Záp. 185; *nechali je* (koně) *tam pást negdy třebaz do rána* t. 37. Tu má *třeba*, *třeba-s** význam stupňovací »podle potřeby, dokonce, i«. Jindy mívá význam »na příklad«: Co pag bys umněl? *Třeby*** *voyce pást* Kubín Záp. 287; Ona všade s tó hubó má dobře; *tak kupoval třeba*, to ona tuze dobře zná domlóvat Malovaný II, 274 »na př. když kupuje atp.«; vim to podle u nás; *jak třeba nás Francek...*; pořád na nás chodí »maťičko to mne pomošte« t. I, 154; *třeba s tým světlem*, bože dobroživý, to byla oštera (= mrzutost) Kašík 114. Dále se vyskytá význam »nebo, někdy«: dostali za to vejce, *třebas chleba*, suchí ovoce... Kubín Záp. 395. Význam »možná, asi«: děte dál, *tam je má sestra*, ta umí víc čarovat, *třeba to bude vo něm vědet* tamt. 21. Význam »pro mne za mne«: haci (= ať si) dělá, cu chce, *hatuhu* (= ať toho) *třeba nechá* Hors. Význam »ačkoli, ovšem, arciť atpod.«: cenila si na něm *jistý jeho třeba oprchávající* akademický nimbus Sezima Sp. III³, 22. Konečně se vyskytá v platnosti připouštěcí spojky »ač«: Statná to věru postava, *třeba mu vlasy již starobou prokvě-taly* Šmilovský SpVýpr. V, 3; Takovýhle jemnostpán a Kristinka všude nejsou, *třeba že vám*, pane bratře, *všecka čest* Rais SebrSp. XII⁷, 115 (věta uvozovaná naší spojkou je nominální = »třebaže vám budiž všecka čest, ...vám patří...«). Podle smyslu se hodí i význam »ale«, avšak přidané *že* ukazuje na pojetí hypotaktické. K těmto významům srovn. Jungmannův Slovník IV, 625.

V některých případech proniká ještě dosti zřetelně původní význam a větná platnost našeho jména. Dovedeme si dobře představit, že na př. *půjdu s tebou třeba na konec světa* znamenalo původně »půjdu s tebou, *bude-li třeba*, na konec světa«. Bylo to tedy souvětí skládající se ze slovesné věty a z nominální věty *třeba* ve významě podmínečném. Svědčí o tom nejen význam, nýbrž i to, že v jazyce starším bývá podmínečnost vyjádřena částicí (spojkou) *li*; na př.: čso chcete, to obdržíte, | *třeba-li*, hory převrátíte Hrad. 11^b. My bychom řekli: *třeba i hory převrátíte*. Na tomto příkladě je dobře viděti, jaký byl vývoj: *třeba* ztratilo větnou platnost, začalo se chápati za adverbium ve významě »podle nutnosti« a tím arciť zanikla

* Odkud je -s, není snadno říci.

** Tato podoba připomíná naše *po-třebě*. Či je to snad z dativ. podoby *trěbě*, o níž viz u ZUBATÉHO ve SbornFilol. I, 159—160?

pausa mezi *třeba* a druhou větou. Pak se vyvíjely i další významy, nakonec i spojkový; podoba *třebaže* vznikla napodobením nejčastější hypotaktické spojky *že*. Také z jiných dnešních odstínů vysvítá původní význam a proniká původní větná platnost; na př. v dokladě z Malovaného vidíme, že znamenal: *»tak je-li třeba (potřeba) koupovat, ona tuze dobře umí smlouvat«*.

Adverbiální platnosti nabylo *třeba* již v pozdějším starém jazyce; srovn. na př.: byt' nebylo proti tobě, *třebas bych i šlépěje jeho líbat* RokycPost. B 165 (u Šimka 447).

Adverbiální význam, ale plnou platnost větnou má *třeba* v odpovědích; na př.: tak půjdeme už? — *třeba* Us. novočes.

2. Podobný vývoj shledáváme u *možno*, *možné* a *možná*.

Větná platnost se drží v případech, jako: Půjdeš tam? *Možná* »je to možné« Us. nč.; *možná*, * že to ani nevíš tamt.; Snad býval za živa ničemou, *možno*,** že ta svalnatá ruka... Čapek-Chod. Sp. III, 60; — keby mal (= 1. os., kdybych měl) svoje peníze, *možno*, pomohl by Timrava ChudRod 11; *možno*, že i nie Gregor-Tajovský Sp. IV, 103; *možno*, že po dobrotky viac dosiahnem od neho ako po zlotky Jégé, Svätopluk 8.

Říkáme: *on možná ani nepřijde*. Zde nemá *možná* větnou platnost »je možné«, nýbrž je to adverbialní určení slovesné věty a znamená »asi, podle všeho«. Také *co možná*, *pokud možná* chápeme za adverbium: *přijdi co možná brzy*. Je to patrné i z té okolnosti, že tento výraz splývá se slovesnou větou *přijdi*, že se k ní připojuje bez pausy. Původní podoba byla tato: *přijdi, co možná, lrzy* »přijdi, pokud je možnost, brzy«.

V slovenštině se stalo adverbium neutrum *možno*. U Jégé, Svätopluk 117 čteme: *Zdá sa mi, že sú pri jazere, možno sa kúpu*. My bychom řekli: *možná, že se koupají* nebo: *možná se koupají* (= snad...). O ztrátě větné povahy svědčí to, že je enklitikon *sa* hned za *možno*; původní podoba byla: *možno, kúpu sa* »je možné, koupají se« a dnešní slovosled mohl vzniknouti až tehdy, když se *možno* stalo částí slovesné věty *kúpu sa*, když zanikla mezi ním a slovesnou větou pauza.

* Je to substantivisované femininum a rozumí se původně substantivum *věc*; srovn. i novočes. *dobrá*.

** Je to tvar ve spis. češtině neobvyklý.

Na původní větnou platnost jména *možno*, *možná* ukazuje vedle významu i to, že se k němu připojuje vedlejší věta se spojkou *že*: *možná, že to nevíš*. Vyslovujeme však také: *možná že to nevíš*, t. j. bez pauzy po *možná*. To svědčí o ztrátě větné platnosti našeho jména; a skutečně je pocítujeme i zde za adverbium s významem asi »snad«. Při tom s ním splývá spojka *že* v jedno slovo, takže se původní souvětí změnilo v samostatnou hlavní větu. Tých vývoj jsme shledali při *div, že, div-že* (§ 95).

V jazyce starším je adjektivum *možný* dosti řídké a má nejčastěji význam »bohatý, zámožný«. V platnosti nominální věty znám neutrum *možné* v jediném dokladě, a to z Br., kde se vyskytá ve výkladě na Gal. 6, 2, označeném literou *g*: vady škodlivé... při svých bližních postrpte, a *možné-li*, k nápravě přiveďte »je-li (bude-li) možné«.

3. Adverbium se stala i bývalá nominální věta *za jisté* (novočes. *sajisté*); srovn. v § 43s.
